

Rambynas

2 (22)
2022 m. lapkritis

Rambynas

Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“
leidinys 2022 m. 2 (22)

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos projektą „Rambynas – Mažosios Lietuvos etnoregionio savitumo išsaugojimui – 2022“ iš dalies finansuoja Spaudos, radio ir televizijos rėmimo fondas

Redakcinė kolegija

Diana Milašauskienė – vyriausioji redaktorė

Eugenijus Skipitis – leidinio sudarytojas

Marytė Gečienė

Birutė Žemgulienė

Juozas Vercinkevičius

Vytenis Almonaitis

Egidijus Bacevičius

Rengėjas (leidėjas)

Pagėgių krašto draugija „Sandūra“

Finansiniai rėmėjai

UAB „Senasis Rambynas“, UAB „Veizas“, AB „Vilkyškių pieninė“, Rasa ir Sigita Stoniai; Pagėgių savivaldybės tarybos nariai: E. Kuturyš, R. Kelneris, R. Valančienė, J. Žuklija, A. Zongailienė, R. Mažutis, R. Špečkauskas, A. Bušniauskas, V. Gorodeckis; Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ bičiuliai, 2021 m. parėmę draugiją 2 proc. pajamų mokesčiu, taip pat visi, įsigiję ir užsiprenumeravę žurnalą „Rambynas“

Informaciniai rėmėjai

Nacionalinis Lietuvos istorijos žurnalas „Voruta“

Viršelio nuotrauka. Gotikinė Karaliaučiaus (Kaliningrado) katedra – architektūros, istorijos paminklas. Jai katedros statusą suteikė didysis magistras Lutheris von Braunschweigas 1333 m. rugsėjo 13 d., nors statybos ir įrengimo darbai tęsėsi iki 1380 m. XIX a. katedra buvo ne kartą restauruojama, tačiau išsaugota senoji išvaizda. Ilgainiui katedra tapo garsiausių Prūsijos kunigaikštystės valdovų panteonu – čia laidoti Teutonų ordino didieji magistras, maršalai, vyskupai, kultūros veikėjai. Tarp jų – Prūsijos kunigaikštis Albrechtas ir jo šeimos nariai, giminačiai, vokiečių filosofas Imanuelis Kantas, vienas lietuvių rašytojų pradininkų, Karaliaučiaus universiteto profesorius Stanislovas Rapalionis, Prūsijos hercogystės generalgubernatorius (1657–1665 m.), lietuvių didikas Boguslavas Radvila. 1944–1945 m. katedra vėl buvo nuniokota – sprogdinama, kentėjo nuo gaisrų. 1994–2005 m. katedra buvo rekonstruota. Po rekonstrukcijos įrengtos protestantų ir stačiatikių koplyčios bei miesto istorijos muziejus. L. Matulionytės nuotrauka

Nugarėlės nuotrauka. Šilutėje, buvusiam arklių pirklio Adalberto Rittens name, 1949 m. lapkričio 7 d. atidarytas Šilutės kraštotyros muziejus (Partizanų 36, dabar Lietuvininkų 36). Ekspozitai į jį perkelti iš tuometinio H. Šojaus dvaro. 2015 m. gegužės 30 d. muziejus perkeltas į H.Šojaus dvarą ir šiuo metu vadinamas Hugo Šojaus muziejumi. Ilgą laiką krašto istorijos sklaidai, visuomenės kultūros ir švietimo poreikiams tarnavęs, istorinę vertę turintis pastatas dabar privačių savininkų rankose. E. Skipičio nuotrauka

TURINYS

Darius KINIULIS Skalvių paliktas Keleriškių kapinynas	2
Petras ŠMITAS Moderniosios skulptūros kūrėjas – Algirdas Bosas	7
Vytenis ALMONAITIS Šiaurės Skalvos piliakalniai II dalis. Vartūliškių piliakalnis, vadinamas Šventkalniu	18
Egidijus BACEVIČIUS „Graf Zeppelin“ skrydžiai Vakarų Lietuvos dangumi	24
Eugenijus SKIPITIS Gyvenimas su jūra Vyto Broniaus Karaciejaus fotografijose	30
Juozas VERCINKEVIČIUS Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ (IV)	36
Anatolijus JAKIMOVAS Kaip Friedrichas II gavo „Bulvių karaliaus“ titulą	48
Diana STUNGURIENĖ Laikiasis siekis – pažinti savo kraštą	54
Zusammenfassung	61
Abstract	63

Jurgis KUNČINAS

— — —
*Mišškai pakvimpa uogom ir spygliais,
Miškai kažką kančinančiai ir jautriai gieda,
Keli jausmai pabus ir išsiskleis,
Ir vysies juos kaip vėjas lengvą skiedrą.*

*Daugiau rimtumo! Atlaidus šypsny
Nučiuožia vandeniui, giliais krantų žolynais.
Dabar visi gal būsim geresni,
Kai tyloje ir saulėj žydi kėlynai,*

*Tai tvankuma, išvijus iš namų,
Atšaldo protą ir gaivina kūną,
Vėl ant beržų ir kadagių žemų
Dangaus kraštelis lyg akmuo nugriūna.*

*Pavargęs nuo maštų ir kalbų,
Nuo rūpesčių ir nesėkmių pavargęs,
Su nepažįstamu žmogum kalbu.
Ir kaip stebuklą vynuoginę sraigę*

*Regiu ant šlapio ir akyto lapo.
Tegul diena neturi pabaigos!
Ruduo jau pradeda – peizažą tapo
Lyg vaistą nuo beviltiškos ligos.*

Skalvių paliktas Keleriškių kapinynas

Darius KINIULIS

Tauragė

2018 m. Keleriškių kaimo (Vilkyškių sen., Pagėgių sav.) ariamame lauke, kurį kerta lauko keliukas, metalo iešikliu surasti 28 žalvariniai (vario lydinio) radiniai. Radėjas, sodybos savininkas – šviesus žmogus, pranešęs apie radinį Kultūros paveldo departamentui. Vėliau, atlikus būtiniausius tyrimus, radinius KPD Tauragės skyriaus tuometinė specialistė Margarita Karūnienė perdavė Tauragės krašto muziejui „Santaka“.

Radinius perėmus Kultūros paveldo departamentui, jie perduoti Lietuvos nacionalinio muziejaus specialistams, kurie nustatė, kad daiktai plataus laikotarpio – tipiški VIII–XV a. darbo įrankiai ir papuošalai iš griautinių ir degintinių kapų. Datavimas nuo VIII amžiaus, matyt, pasirinktas dėl rastų pasaginių segių, kurios madingomis tapo būtent minėtame amžiuje. Reikia pasakyti, kad vėlyvų IX–XV a. skalvių kapų žinoma itin mažai. Taip mažai, kad nelabai yra su kuo lyginti radinius. Lemiamas veiksnys tokiai padėčiai yra IX a. galutinai išsigalėjęs mirusiųjų laidojimo paprotys. Verta priminti, kad, archeologiniais duomenimis, skalvių gyventi plotai siekė Rukus rytuose, Tauragę šiaurėje, Smalininkus rytuose. Dėl pietų labai trūksta duomenų. Piečiausi žinomi ankstyvieji objektai siekia net Kraupišką, tačiau vėlyvi objektai žinomi tik Ragainės apylinkėse.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad iki šiol nei senojoje vokiečių archeologinėje literatūroje, nei sovietmečiu, nei vėliau niekur neminimas kapinynas yra dar vienas akivaizdus įrodymas, papildantis Rambyno apylinkių, kaip tankiai apgyvento Skaltos centro, teoriją. Iki artimiausių skalvių paliktų archeologinių objektų: Opstainių piliakalnio – 2,5 km, iki Vėžininkų kapinyno kitoje Jūros pusėje – 2,5 km, iki Šereiklaukio I piliakalnio – 3,8 km, iki Vilkyškių – 4,5 km, iki Raudžių (Nemunijos) piliakalnio kitoje Nemuno pusėje – 4,5 km, iki Sokaičių kaimo – 5,5 km (1394 m. minimo Lėgučių vardu¹), kaip ir iki Bitėnų. Nebetoli jau Lumpėnų – 7 km, Rambyno – 7,4 km, Ragainės – 8 km kapinynai, žinomi iš senosios istoriografijos, Paskalvių piliakalnis – 11,3 km. Ypač gausu šiame regione padavimų².

I a. į retai apgyventas regiono teritorijos atsikėlė nauji gyventojai. Tai įrodo naujai atsiradę kapinynai (pvz.: Dauglaukis, Barzūnai, Bendiklaukis, Tilžė-Spitė prie švedkapų). Šiam procesui apibūdinti E. Jovaiša įvedė terminą „Didžioji aisčių plėtra“³. Kaip rodo kapinynų išplitimas⁴, Nemuno žemupį naujieji atvykėliai tankiausiai apgyveno dešiniajame ir kairiajame Nemuno krante bei palei Jūros upę. Ar tikrai Nemuno žemupio plokštinių kapinynų žmonės buvo tiesioginiai skalvių

protėviai? Abejonių sukėlė Valdemaro Šimėno tyrinėtas V–VI a. datuojamas Vidgirių kapinynas. Manoma, kad beveik visi kapinynai IV amžiuje buvo apleisti, o teritorija ištuštėjo. V a. pab.–VI a. kapinynai gerokai skiriasi nuo ankstesnių.⁵ Vidgiriuose rasta baltų kraštams nebūdingų kapų su laipteliais. Tokie kapai išsiskyrė įkapių gausa, prabangumu ir nevietinės gamybos daiktais. V. Šimėnas tokią neįprastą kapų įrangą nurodė būdingą klajokliams iš rytų (nuo Altajaus), žirgo aukos būdą – Skandinavijai, sidabro juodinimą, auksavimą, ornamentinius antspaudus – Vidurio Europai, smailių kovos peilių-durklų technologiją – galbūt iš Dunojaus baseino klajoklių. Nors rasta nemažai sutapimų su Altajuje esančiais hunų kapais, tačiau, archeologo manymu, Vidgirių kapinyno nederėtų sieti su hunais. Juos mokslininkas siejo su daugiataute klajojančių karių bendruomene iš Dunojaus vidurupio ir turėjusią ryšių su hunais⁶. Adomas Butrimas iškėlė mintį, jog su grįžtančiais baltais atėjo ir gotai⁷, tačiau tam nepritarė E. Jovaiša, teigdamas, jog Nemuno žemupio senojo geležies amžiaus žmonės buvo skalvių protėviai, nes: „Importiniai ginklai ir papuošalai baltų kunigaikščių kapuose negali būti „polietninių“ visuomenių įrodymas baltų žemėse“⁸. Šią nuomonę dar kartą įtvirtino naujoje knygoje: „Dabartinis karinio elito kapų Lietuvoje ištirtumo lygis leidžia teigti, jog daugelyje V–VI amžių vakarų baltų genčių pastebimas grįžtančiųjų iš Didžiojo tautų kraustymosi faktas. Naujieji laidojimo papročiai taikyti mūsųuose pasižymėjusiems kariams įamžinti, o brangūs ginklai, geriamieji ragai, apranga buvo jų kariško šaunumo ženklai. Tačiau tie išskirtiniai kapai ir jų medžiaga kuo geriausiai komponuojasi su esmingu vakarų baltų kultūriniu substratu – greta atvežtinės prabangos plyti įprasti vakarų baltams laidojimo papročiai ir jiems įprastas daiktų kultūros pagrindas.“⁹ Beje, mokslininkas įtikinamai griauna mitus apie gotų egzistavimą prie Baltijos jūros. Sukartografavus kiekvieno amžiaus kapinynus, testinumo išvada tik pasitvirtina, nes nemažai kapinynų toliau naudojami¹⁰. Taigi, remiantis rezultatais, I–IV a. ir V–XIII a. kapinynų medžiaga turi kultūrinį testinumą. Laidojimo vietų išplitimas rodo, kad daug jų buvo apleista visai ne IV, o V a. pab.

Nors IX a. įsigali mirusiųjų deginimas, tačiau laidojama tuose pačiuose kapinynuose ir su baltams įprastomis įkapėmis. Skalva buvo: „savarankiškas kultūrinis regionas, tik su jam

būdingais materialinės ir dvasinės kultūros bruožais, kurie laiko tėkmėje keitėsi“¹¹. Tokiomis aplinkybėmis skalviai sulaukia istorinių laikų XIII a., kai juos pirmąkart pamini vokiečių metraštininkai¹².

Per paskutinius du dešimtmečius sukaupta gan gausi medžiaga buvo išsibarsčiusi po daugybę ataskaitų, užsienio ir Lietuvos mokslininkų straipsnių. Niekas nesiėmė medžiagos apibendrinti, tirti bendrą kontekstą, remiantis visa sukaupta medžiaga. Padėtis pasikeitė, kai Justina Stankevičiūtė-Dobeikienė savo bakalauro ir magistro darbuose 2012 ir 2014 m. išanalizavo skalvių laidojimo paminklus¹³, o šio darbo autorius apibrėžė skalvių gyventą teritoriją, remdamasis visais vykdytais tyrimais, piliakalnių bei gyvenviečių išsidėstymu, egzistuojančiomis tarpgentinėmis dykromis bei įrodė, kad Lamata vargu, ar buvo šios kultūros dalis¹⁴. Visgi Lamatos kapinynų radiniai (šiandieninis Šilutės r.) turi daug panašumų su Skalvos, todėl ir šiame straipsnyje jie kartais pasitelkiami palyginimui.

Nemuno žemupio kultūros žmonių, o vėliau ir skalvių tankiausiai gyventas plotas buvo Vilkyškių kalvagūbryje, kuris tęsiasi ne tik dešiniajame, bet ir kairiajame Nemuno krante. Būtent minėto kalvagūbrio vietoje žinomos archeologinės vietos išsidėsčiusios tiems laikams labai tankiai – maždaug kas 3 km. Turbūt neatsitiktinai Rambyno kalnas ir apylinkės apipintos gausiomis legendomis. Juk būtent jis yra viduryje tankiausiai gyventos teritorijos. Istorinius laikus pasiekusi užrašyta sakmė apie žemės kunigaikštį skalvį Šereiką¹⁵ bei archeologiškai šiek tiek tirtas Šereiklaukio piliakalnio, gyvenviečių ir kapinynų kompleksas (vos už 6 km nuo Rambyno) taip pat svariai prisideda prie Skalvos žemės centro lokalizavimo. Regione į Nemuną įteka kita nemaža upė – Jūra, o upės nuo seno žmonėms buvo labai svarbios išgyvenimui, susisiekimui ir prekybai.¹⁶

Grįžkime prie Keleriškių kapinyno. Deja, archeologiniai tyrimai vietoje neatlikti, tačiau galima spėti, kad ten nedeginti mirusieji laidoti dar ir IX a. Vėliau išplito deginimo paprotys. Nors 2019 m. Kultūros paveldo centras įtraukė objektą į Kultūros vertybių registrą (Nr. 44123), archeologiniai tyrimai nevykdyti. Tad galbūt suartame žemės sluoksnyje dar slepiasi viena kita paslaptis.

Vertingiausias radinys – perlūžęs ornamentuotas kalavijo makštų apkalas. Taip pat

Kalavijo makštų apkalas, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Pasaginė segė grybo formos galais, keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Pasaginė segė daugiakampiais galais, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Pasaginė segė platėjančiais galais, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Lankinės segės dalis, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Lankinės segės dalis, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Skardinis žiedas, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

Pasaginė segė su žalčių galvomis, Keleriškiai. Tauragės krašto muziejaus nuotrauka

puikiai išsilaikiusios keturios nedidelės segės: ornamentuota pasaginė segė daugiakampiais galais, pasaginė segė gyvuliniais galais (žalčių galvos), pasaginė segė grybo formos galais, pasaginė segė platėjančiais galais. Dar rasta lankinės segės gyvuline kojele dalis (žalčio atvaizdas), kitos lankinės segės dalis, pasaginės segės aguoninė galvutė, ornamentuotos juostinės apyrankės dalis. Trys žiedai: ornamentuotas žiedas pastorinta priekine dalimi (tordiravimo imitacija), žiedas paplatinta priekine dalimi (signetinis), ornamentuotas skardinis žiedas paplatinta priekine dalimi (likusi tik priekinė dalis). Taipogi rastas žvangutis, daugiakampis ir dvigubas karoliai, ornamentuoto papuošalo dalis, pentino dalis, diržo pakabutis-branktelis, diržo apkalėliai iš dviejų dalių (sujungti į vieną, keturkampiai), ornamentuotas apkalėlis. Pasitaikė keletas vėlyvų XVII–XIX a. radinių.

Radinius Tauragės krašto muziejaus rūpesčiu 2020 m. Vilniuje konservavo archeologas-restauratorius Arūnas Puškorius. Konservavimo metu suklijuotas ir perlūžęs kalavijo makštų apkalas. Nuo 2022 m. pabaigos planuojama radinius eksponuoti muziejaus Archeologijos bokšte. Visų radinių nuotraukas galima rasti LIMIS (Lietuvos integralioje muziejų informacinėje sistemoje) arba straipsnyje nuskenavus QR kodą.

Kokie panašūs radiniai būdingi kitiems Skalvos kapinynams? Kokia kapų įranga, kuri padėtų atspėti Keleriškiuose buvusią?

Kaip jau minėta, IX–XV a. kapinynų Skalvoje beveik nežinome. Jų – vos vienas kitas, bet ir tų pačių dauguma žinomi tik iš atsitiktinių radinių, skurdžių XIX a. pab.–XX a. pr. paminklų.

Vidgirių ir Viešvilės II kapinynuose įkapės išdėliotos anatominė tvarka, kaip ir griautiniuose kapuose, o duobės žmogaus dydžio su kartais pasitaikančiomis karstų liekanomis. Vėlyvieji degintiniai kapai (nuo IX amžiaus) yra ovalioje, gan mažose duobėse ir neturi sąsajų su erdviniu orientavimu. IX a. Skalvoje įsivyravę deginimo paprotys (Viešvilė I ir III, Kreivėnai, Linkūnai, Sodėnai), griautiniai kapai lieka tik vaikų. Apdegę kaulai ir įkapės švariai išrinkti, be pelenų. Įkapės dažnai susilydžiusios nuo karščio. Duobių dugne pasitaiko medžio ir lininio audeklo liekanų, tad Ugnius Budvydas daro prielaidą, kad sudeginti palaikai galėjo būti įvyniojami į medžiagą ar maišelius bei sudedami į dėžutes ar karstelius.¹⁷ Juolab,

kad sulaužytos įkapės dažnai būna sulipusios į vieną aprūdijusį gniužulą.

Žirgų kapų Skalvoje randama retai. Dažniau pasitaiko tik nuo V a. tiek griautiniuose, tiek degintiniuose kapuose. Vienai grupei priklausė žirgų aukos, kur į žmogaus kapą įdėta galva ar galūnės (Barzūnai, Vidgiriai, Kreivėnai). Kitai grupei – paaukotas visas žirgas (Barzūnai, Viešvilė II, Šereiklaukis, Greižėnai, galbūt Linkūnai ir Aukštvilčiai). Degintiniuose kapuose nuo IX a. randama apsilydžiusių žirgų įkapių.

Rasti tik keli vienašmeniai kalavijai V–VII amžiaus kapuose (4 Šereiklaukyje, 1 Vidgiriuose, 1 Barzūnuose). Reikia papildyti, kad 1988 m. Nemuno ir Jūros santakoje Šereiklaukyje atsitiktinai taip pat rastas kalavijas.¹⁸ Tai gi, jų šioje vietovėje rasta net 5. Išsiskiria Dauglaukyje rastas vienintelis X–XI a. sudegintas kapas su vikinginiu kalaviju, balnakilpėmis ir ietigaliu. Taip pat X–XI a. datuojamas 21 kalavijas (ar jo liekanos) iš Viešvilės I kapinyno. Aptikta vikinginių, Vakarų Europos dirbtuvių kalavijų. Jų, archeologo Karlo Engelio žodžiais tariant, rasta „daug“ ir Linkūnuose.¹⁹ Tame pačiame straipsnyje yra iki to meto Rytų Prūsijoje rastų vikinginių kalavijų žemėlapis. Jame pažymima, kad atsitiktinai jų rasta Viešvilės, Rambyno, Opstainių, Tilžės kapinynuose ir Langenberge, kur tikriausiai yra dar vienas niekur neįvardijamas kapinynas. X–XI a. kalavijai dažniausiai sulankstyti. Jokios abejonės, kad šie ginklai visais laikais priklausė tik elitiniams kariams. Kapuose randama ir makštų apkalų: Viešvilės, Linkūnų kapinynuose rasti beveik tokie patys kaip Keleriškiuose.

Prie karybos reikmenų galima priskirti ir raitelių daiktus. Randami vienanariai žąslai su apvaliomis grandimis galuose, o kartais ir dvi-nariai. Vėluikiuose ir Šereiklaukyje rastos visos kamanos. Dažniausiai žąslai randami V–VII a. kaip ir geležiniai pentinai. Nuo X amžiaus degintiniuose kapuose irgi neretai randama žirgų įkapių: žąslų, pentinų, žvangučių.

Papuošalų sugretinimui prireiks pasitelkti ir Lamatos kapinynus. VI a. pr. Rubokų ir Dvylių vyrų kapuose, Vidgiriuose rasta po lankinę gyvulinę segę, kurios identiškos Keleriškiuose rastai. Nuo V a. pab. iki VIII a. tarp moterų buvo labai populiarios lankinės ilgakojės segės. Jų kapinynuose randama daug. Aguoninės segės irgi buvo madingos VII–VIII amžiuje. Vien Stragnuose jų rasta 50. Vėlyvajame geležies amžiuje, kaip ir daugelyje baltų žemių, išplinta pasaginės segės. Madingos nuo VIII a. plintančios plokštelinės segės.

Nuo pat I a., kaip ir Nemuno žemupyje, nešioti įvijiniai žiedai, kuriuos čia I–IV a. labiau mėgo moterys. II a. vid.–III a. vid. randama ir juostinių žiedų. Nuo II a. vid. vyrų kapuose surandama geležinių diržų sagčių apskritu rėmeliu. Nuo VII a. tokias ima keisti sagtys su keturkampiu rėmeliu.²⁰

Keleriškių kapinynas – iki šiol nežinotas, vertingas skalvių genties palikimas, ypač bandant atkurti vėlesniųjų IX–XV a. gyvenseną. Būtinės iniciatyvos, siekiant nuodugniai ištirti kapinyną archeologiškai. Tai, kad apytikrė teritorija įtraukta į Kultūros vertybių registrą, o kaimas patenka į Rambyno regioninį parką, teikia vilčių.

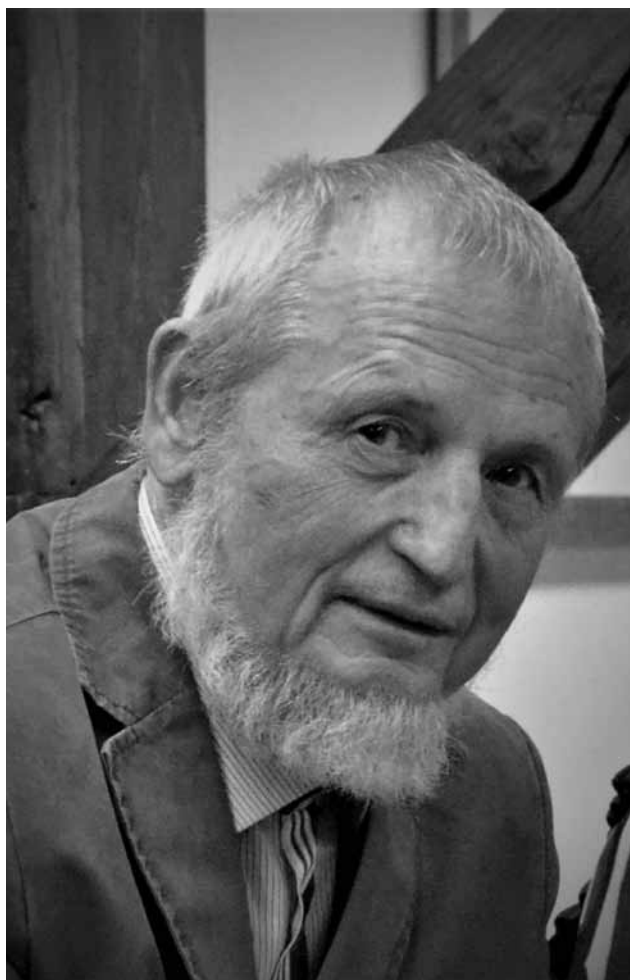
LITERATŪRA

- Almonaitis V., Vakarų Lietuva XIII–XV amžiuje // Raudžių (Nemunijos) piliaklanis, Kaunas, p. 203–204.
- Almonaitis V., Šiaurės Skalvos piliakalniai. I, II, III, IV dalys. Rambynas Nr. 12, 14, 16, 18.
- Jovaiša E., Aisčiai. Kilmė. Vilnius, 2012, p. 160; 4.
- Kiniulis D., Skalva I–XIII a. ir ryšiai su Lamata. Vilnius, 2013, p. 54 (bakalauro darbas).
- Šimėnas V., Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje. Vilnius, 2006, p. 73.
- Ten pat, p. 42–52;
- Šimėnas V., Vidgirių kapinynas // ATL 1988–1989 metais. Vilnius, 1990, p. 100–102, 104, 105.
- Butrimas A., Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki Vytauto Didžiojo mirties. Vilnius, 1992, p. 36–37.
- Jovaiša E., Baltų visuomenė ankstyvųjų viduramžių pradžioje (V–VI a.) // Istorija. Vilnius, 2006, t. 64, p. 5–16.
- Jovaiša E., Aisčiai. Kilmė. Vilnius, 2012, p. 272.
- Kiniulis D., Skalva I–XIII a. ir ryšiai su Lamata. Vilnius, 2013, p. 55–56 (bakalauro darbas).
- Stankevičiūtė J., Nemuno žemupio sritis I–XII a. (laidojimo paminklų duomenimis). Vilnius, 2014, p. 69.
- Salys A., Skalva // Lietuvių enciklopedija, t. 27. Boston, 1962, p. 536–541.
- Stankevičiūtė J., Nemuno žemupio sritis I–XII a. (laidojimo paminklų duomenimis). Vilnius, 2014, p. 69.
- Stankevičiūtė J., Nemuno žemupio sritis I–VIII a. Vilnius, 2012.
- Kiniulis D., Skalva I–XIII a. ir ryšiai su Lamata. Vilnius, 2013, p. 55–56 (bakalauro darbas).
- Almonaitis V., Daunorienė J. ir kt., Sakmė apie skalvių didvyrį Šereiką // Rambynas, 1 (2). Trakai, 2009, p. 9–11.
- Kiniulis D., Archeologinio paveldo pritaikymas turizmui ir pažinimo sklaidai: teoriniai modeliai, praktinės galimybės. Skalvos regiono atvejis. Vilnius, 2015, p. 7–8 (magistro darbas).
- Budvydas U., Viešvilė cemetery I // Archaeological Investigations in Independent Lithuania 1990–2010, Vilnius, 2012, p. 132–137.
- Almonaitis V., Almonaitienė J., Šiaurės Skalva, Kaunas, 2007, p. 12–16, 154–155.
- Engel C., Beiträge zur Gliederung des jüngsten heidnischen Zeitalters in Ostpreussen // Congressus Secundus archaeologorum balticorum. 19–23.VIII. 1930. Rigae, 1931a, Riga, p. 313–336.
- Kiniulis D., Skalva I–XIII a. ir ryšiai su Lamata. Vilnius, 2013, p. 21–32 (bakalauro darbas).

Moderniosios skulptūros kūrėjas – Algirdas Bosas

Petras ŠMITAS

Klaipėda

A. Boso portretas – 2015 m. P. Šmito nuotrauka

Skulptorių Algirdą Bosą pažįstu nuo jo atvykimo į Klaipėdą, 1974 metų. Tuo metu Klaipėdos skulptoriai visi buvo jauni, ne taip seniai baigę Lietuvos dailės institutą (dabar Vilniaus dailės akademija), ir, regis, jie buvo bene labiausiai aktyvūs (matomi) kaip kūrėjai. Be to, jų kūryboje reiškėsi jau nauji, labiau modernūs plastiniai vaizdo ieškojimai. Vienas iš tos Klaipėdos skulptorių plejados yra talentingas, kūrybingas, modernios simboliizuotos plastikos kūrėjas – Algirdas Bosas.

A. Bosas gimė 1943–03–09 Kėdainiuose. Kaip pats skulptorius prisipažįsta, jo vaikystė pokarinėje Lietuvoje buvo gana sunki, teko pabūti ir piemeniu. Baigęs septynias klases, jis įstojo į Kauno meno mokyklą.

1962 m., baigęs Kauno vidurinę meno mokyklą, A. Bosas įstojo į Lietuvos (TSR) valstybinį dailės institutą (dabar Vilniaus dailės akademija) studijuoti skulptūros. Nespėjęs kaip reikiant „sušilti kojų“ institute, jis po mėnesio mokslų buvo pašauktas į privalomą sovietinę armiją. Tarnavo kariniame laivyne Tolimuosiuose Rytuose ir kareivišką košę tuo metu jam teko valgyti ketverius metus. Man teko tuo pačiu laiku trejus metus tarnauti netoli Maskvos sausumoje, tai tarnystė jūrinėse pajėgose Algirdą tikrai užgrūdino. Be jokio sarkazmo. Grįžęs iš armijos, jis tęsė kažkada

pradėtas dailės studijas ir, kaip pats skulptorius prisipažįsta, į studijas kibo su visu atsakingumu, visa jėga.

Skulptūrą jam dėstė žymiausi to meto Lietuvos skulptoriai: Konstantinas Bogdanas (1926–2011), Juozas Kėdainis (1915–1998), Napoleonas Petrulis (1909–1985), Gediminas Jokūbonis (1927–2006)¹.

Tai buvo laikas, kai tas kietasis socialistinis realizmas jau buvo kiek „ataušęs“, ir Lietuvos dailės instituto studentai galėjo domėtis įvairiais Europos moderniosios kūrybos pakraipos kūrėjais bei jų kūriniais. Kas tuo metu vyko Europos mene, dailės instituto studentai sužinodavo iš tuo metuėjusių menui skirtų užsienietišų žurnalų, kuriuos gaudavo instituto biblioteka. A. Bosą domino rumunų skulptoriaus K. Brinkušio (Constantin Brancusi (1876–1957) saviti, sukurti ankstyvieji, kubizmo paveikti, monumentalios plastikos, simbolinio vaizdo, skulptūros kūriniai. Jį domino ir Albertas Džakometis (Alberto Giacometti), ir Anri Lorensas (Henri Laurens). Tuo metu labiausiai dailės instituto studentus, būsimus skulptorius, žavėjo anglų skulptoriaus Henri Mūro (Henry Moore) aptakių, išraiškingų skulptūrinių masių, stambių mastelių, stilizuotų ir savaip modeliutų – transformuotų plastinių formų skulptūros. A. Bosas dailės institutą baigė 1972 m.

Tas jaunystėje suformuotas polinkis į savitą meninį kūrinio vaizdo monumentalumą, simbolizuotą apibendrinimą bei kubizmo paveiktos kuriamos ekspresyvos skulptūros kūrybos principai išliko A. Boso kūryboje iki dabar. Tačiau dėl naujų, simbolizuoto vaizdo ir kubizmui būdingų meninių formų panaudojimo skulptūroje, dėl meninio vaizdo neįprastumo, skulptoriui teko neretai patirti žiūrovų abejingumą, nesupratingumą, o kai kada ir publikos priešiškumą. Tai, kas buvo išgyventa, išmąstyta ir apibendrinta menininko plastiškai mažame modelyje, kitaip atsiliepdavo natūroje ir žiūrovas kūrinį suvokdavo priešingai nei pats autorius. Aiškus ir emociškai jautrus kūrinio turinys bei jo drąsus modernus plastinis sprendimas savo menine išraiška neretai kėlė ir kelia žiūrovui prieštarigus jausmus. Moderni kūrinio plastika kai kada žiūrovui buvo sunkiai šifruojamas meninis kryžiažodis.

Baigęs dailės institutą 1972 m., A. Bosas dvejus metus (1972–1974) dirbo Panevėžio vaikų dailės mokykloje dėstytoju. Į Klaipėdą

jis su šeima atvyko 1974 m. Tai buvo laikas, kai dailininkams, kitų menų bei mokslo šakų kūrėjams Klaipėdos mieste buvo sudaromos gana palankios ir buitinės, ir kūrybinės sąlygos, siekiant suaktyvinti meninį miesto gyvenimą, pakelti jo kultūrinį lygį. Čia jau dirbo skulptoriai Violeta Skirgailaitė, Dmitrijus Jefremovas, Motiejus Narbutas (1934–2005), tuo metu atvyko ir kitas kūrybingas skulptorius Lionginas Garla (žuvo autoavarijoje 1983 metais Jugoslavijoje); Regimantas Midvikis (1947–2015), kiek vėliau atvyko skulptoriai Arūnas Sakalauskas, Klaudijus Pūdymas ir daug kitų jaunų dailininkų...

Galbūt dabar ne vienas dailininkas ir, ypač skulptoriai, su pavydu prisimena tuos jaunystės laikus, kai jie gaudavo stambius kūrybinius valstybinius užsakymus ir kasdienis pragyvenimas nekėlė ypatingų problemų. Tačiau ir tuo laiku, ir dabar skulptoriai prisitaiso prie esamų gyvenimo ir kūrybos sąlygų. Vieniems geriau sekasi, kitiems mažiau, bet be darbų lyg ir nelieta... Tačiau vis tik skulptoriaus kūryba yra sunkus, nemažai fizinių ir dvasinių jėgų reikalaujantis menas.

A. Bosas, kaip ir jo kolegos dailininkai, be didelių problemų pritapo Klaipėdos mieste ir juos daugiau ar mažiau domino Klaipėdos krašto bei Mažosios Lietuvos gana sudėtinga ir paini istorija, čia kūrę rašytojai, politikai, kultūros ir visuomenės veikėjai. Taip vienaip ar kitaip buvusios ir šiame krašte kūrusios asmenybės, jų darbai atsispindi ir Klaipėdos skulptorių kūryboje.

Šiam kraštui, buvusiam prūsų, Mažajai Lietuvai ir Klaipėdai bei jos kraštui A. Bosas skyrė daug savo kūrinių. Viena jo kūrybos šaka yra mažoji skulptūra (dažnai vadinama mažoji plastika), tai kūrybiniai eksperimentai ir medaliai. Kaip pastebi dailėtyrininkė Elona Lubyte, „Medalių skulptorius suvokia tradiciškai – turi būti jis apvalus ir išlietas iš bronzos. Averse (atkreiptas veidu, iš priekio – P. Š.) visuomet komponuojamas asociatyvus asmenybės įvaizdis, reverse (pasuktas, apgręžtas – P. Š.) su herojaus gyvenimu ir kūryba susijęs motyvas simbolizuotos išraiškos“². Įdomu tai, kad skulptorius tų medalių sukūrė apie 70 vienetų – Lietuvos rašytojams, kultūros, meno ir visuomenės veikėjams: „Martynui Mažvydui“ – 1976, „Baliui Buračiui“, „Mikui Petrauskui“ – 1983, kalbininkui „Juozui Balčikonui“, literatūrologui „Jurgiui Lebedžiui“ – 1987, poetams ir rašytojams „Vytautui Mačerniui“ – 1981,

Keli A. Boso sukurti medaliai. P. Šmito nuotrauka

„Antanui Vienažindžiui“ – 1983, „Jurgiui Baltrušaičiui“ – 1984, „Jonui Aisčiui“, „Mariui Katiliškiui“, „Vincui Kudirkai“, „Antanui Vaičiulaičiui“ – visi 1987 m. ir daug kitų. Medalių kūryba yra ypatinga ir kuriamo averse portreto autentiškumu, ir to portreto meniniu – plastiniu apibendrinimu. Reverse yra siekiama labai lakoniškai pavaizduoti to žmogaus gyvenimo ar jo kūrybos simbolinį motyvą, ir dažnai dar dėl vaizduojamo žmogaus kūrybos ypatingumo bei medalio meninio vaizdo papildymo įrašomas tam tikras tekstas su atitinkamu šriftu.

Algirdo Boso kūrybinė asmenybė pasižymi savitu meniniu mąstymu, kūrybine inspiracija. Vienur jis yra labiau modernus kaip kūrėjas, kitur grįžta prie realaus vaizdo, kurį plastiškai labai jautriai apibendrina bei išryškina svarbiausius vaizduojamo žmogaus bruožus. Jo sukurta ir atminimo lenta su portretu Mažosios Lietuvos patriarchui Martynui Jankui Bitėnuose, pritvirtinta prie M. Jankaus namo – spaustuvės.

Viena iš ankstyvųjų jo sukurtų skulptūrų muzikos tema – „Bundanti mūza“ (1974–1975) yra Klaipėdos Menų akademijos kieme esančio

Skulptūra „Bundanti mūza“, granītas, šlifuotas. 1974–1976 m. Klaipėdos muzikos akademija. P. Šmito nuotrauka

Skulptūra „Šeima“, marmuras, šlifuotas – poliruotas. 1980 m. Klaipėdos metrikacijos rūmai. P. Šmito nuotrauka

Skulptūra „Prabudimas“, granītas, bučerdavimas, šlifavimas. 1979 m. Skulptūrų parkas. P. Šmito nuotrauka

Skulptūra „Bokštas“, bronz. 1982–1990 m. Klaipėdos senamiestis. Interneto nuotrauka

namo nišoje. Joje skulptorius pavaizdavo giliai įsijautusį žmogų į tik jam girdimą muziką. „Bundanti mūza“ yra raiškaus silueto bei stambokų, konstruktyvių, apvalainų skulptūrinių plastinių masių kūrinys.

Kitas jo kūrinys iš to laiko – „Šeima“ (1980), skirtas Klaipėdos metrikacijos rūmų interjerui. Ši skulptūrinė kompozicija modeliuota stambiomis, kubus primenančiomis skulptūrinėmis formomis. Skulptūra – vyras, moteris, centre vaikas – pasižymi ramia šventine nuotaika. Monumentaliomis, moderniomis, kubiškai „augančiomis“ raiškiomis šlifuotomis plastinėmis masėmis pavaizduotas naujos šeimos užgimimas. Skulptūrinė kompozicija „Šeima“ sukurta iš marmuro.

1982–1990 metais skulptorius sukūrė bene didžiausią savo kūryboje, kiek neįprastų meninių formų kūrinių „Bokštas“, kuris pastatytas Klaipėdos senamiestyje. „Bokštas“ asocijuojasi labiau su architektūra – tai didelis, keturkampio plano bokštas (500x150x150 cm), kurio sienų plokštumose įkomponuoti reljefai. Juose vaizduojamas senųjų šio miesto žmonių gyvenimas – darbas, šventės, o patį bokštą „saugo“ viename jo viršutiniame kampe virš stogelio pavaizduotas susirangęs drakonas. „Bokštas“ sumontuotas iš didelių bronzinių lakštų. Kaip pats autorius sako, jis ilgai kūrė tą bokštą. Savaip bokšto sienų plokštumose išdėliojo reljefuose duris, langus, žmonių veidus, figūras. Skulptorius siekė, kad tame bokšte atsispindėtų buvę architektūros stiliai: gotika, renesansas, modernas...³ Dar galima pastebėti, kad „Bokštas“ pastatytas buvusio namo, sugriauto per II pasaulinį karą, vietoje. Tai meninė „kompensacija“ už žmogaus barbarišką norą griauti...

A. Bosas 1993 m. sukūrė puikią skulptūrą Kretingos miestui – „Paminklas poetui, religinės literatūros rengėjui, pranciškonų vienuoliui, gamtininkui Jurgiui Ambraziejui

Pabrėžai (1771–1849)“. Šio puikaus kūrinio architektas – Saulius Manomaitis. Skulptūros kompozicija labai savita. Vienuolio Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos veidas yra apibendrintas ir nereikėtų čia ieškoti autentiškumo, kažin, ar iš viso yra išlikęs koks vienuolio atvaizdas? (Nuotraukos atsirado tik 1839 metais Prancūzijoje, prieš J. A. Pabrėžos mirtį, ir Lietuvoje tikrai dar fotografija nebuvo išplitusi). Skulptorius J. A. Pabrėžą pavaizdavo kiek palinkusį, praeinantį pro bažnyčios duris ir sustojusį. Durys – arka, žvelgiant iš toliau, primena varpo formą. Rankose J. A. Pabrėža laiko dvi augalų – žolelių puokštes. Jis juk buvo ne tik dvasinis ganytojas, bet ir žmogaus kūno daktaras, žolininkas–vaistininkas. Iki rankų skulptūra yra apvali. Tarp arkos ir figūros paliktos kiaurymės. J. A. Pabrėža vilki ilgą vienuolišką rūbą ir nuo rankų iki postamento skulptūra kuriama jau reljefiškai. Algirdas Bosas J. A. Pabrėžos veiklą įprasmino ne tik simboliškai bažnytinio varpo formos arka, bet ir savitai – vienuolis nuleista galva savo priederme aukojasi dieviškam idealui. Neaukšto postamento esančiose trijose plokštumose sukurtuose reljefuose vaizduojama Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos, kaip vienuolio, dvasinė veikla.

A. Bosas Klaipėdos Skulptūrų parkui (buvusios senosios Klaipėdos miesto kapinės) sukūrė net penkias skulptūras. Viena iš pirmųjų jo sukurtų šiam parkui skulptūrų yra „Augimas“ – 1977 m. Tai gana abstraktus skulptūros kūrinys, lyg laiptais į aukštį veržiasi kubiškai apibendrintos žmogaus kojos, rankos, pečiai ir baigiasi abstrahuota galva. Skulptorius paliko granito skulptūroje gana ryškia, gruboką paviršiaus faktūrą, tuo kūriniui suteikdamas ypatingą veržlumą, augimo įspūdį.

Kitas šiam Skulptūrų parkui sukurtas jo kūrinys yra „Prabudimas“ – 1979 m. (man ši skulptūra labiau primena graikų mitologijoje žirgą su žmogaus torsu, vadinamą kentauro). Kaip Algirdui Bosui įprasta, jis skulptūrą kūrė ryškiai abstrahuotą, stambiomis, kubiškomis skulptūrinėmis masėmis ir formomis tiek horizontalią figūrą, tiek ir vertikalią – vyro biustą. Kūrinyje išreikšta vidinė jėga, per tas kubiškas granito formas trykšte trykšta gaivališka energija. Pradžioje kentauro galva (lūpos ir dalis nosies) buvo kiek pakilusi nuo pečių, nedidelė, bet ją kažkas neilgai trukus ėmė ir nušvilpė. Dabartinė

galva, bent man, nelabai derinasi prie visos kentauro figūros.

Trečias A. Boso kūrinys, sukurtas Skulptūrų parkui, – „Martynas Mažvydas“ – 1980 m. yra bene viena ryškiausių, emociškai paveikiausių skulptūrų šiame parke. Skulptorius šį kūrinių granitą jau kūrė iš sukurto medinio modelio. Martyną Mažvydą jis įamžino veržliomis kubiškomis masėmis ir plokštumomis. Juk reikėtų nepamiršti, kad M. Mažvydas gyveno kitoje Nemuno pusėje, o jo noras buvo gyventi Lietuvoje. Tą pirmos lietuviškos knygos autoriaus norą skulptorius išreiškė veržliais kojų posūkiais ir biusto plastinėmis masėmis. M. Mažvydo skulptūra sukomponuota labai savitai – tai ir reljefas iki kojų, ir apvali skulptūra – kojos. Rankos, knyga modeliuoti fasadinėje pusėje, nugarinėje pusėje reljefiškai pavaizduotas figūros torsas su abstrakčiu veidu, pasuktu į kairę. Pagrindinis skulptūros žiūrėjimas vis tik yra iš priekinio fasado... Galva pasukta į kairę pusę, veido formos abstrakčios: yra tik nužymėta veido plokštuma su nosimi ir pažymėta akies vieta. Virš pečių esančioje plokštumoje išrašytos dvi raidės „M ir M“. Skulptūroje panaudota plokštuma, kuri primena žmogaus biusto abstraktų vaizdą. Puiki skulptūra, moderni, veržli, ji vienam žiūrovui kelia pasitenkinimą, kitą labiau piktina, bet nei vieno nepalieka abejingo – tikėtų šis kūrinys ir Paryžiuje.

Norėtusi keliais sakiniais parašyti, kokius man teko išgirsti kai kurių menininkų ir architektų pasakymus apie šį puikų, modernų kūrinių. Pavardžių neminėsiu tiesiog etikos sumetimais. Kai skulptūra buvo pastatyta S. Nėries gatvėje prie įėjimo į M. Mažvydo skulptūrų parką, aš ją nufotografavau ir tikrai skulptūros vaizdas šioje vietoje buvo įspūdingas, pažymintis, kas čia yra ir kokio meninio laikotarpio (XX a. antros pusės pabaigos) kūriniai eksponuojami Skulptūrų parke. Man ši skulptūra savo naujumu, meniškumu bei originalumu nekėlė jokių problemų. Tokia yra ir dabar. Skulptūra „Martynui Mažvydui“ savo plastiniu sprendimu yra originalus ir reikšmingas kūrinys šiame Skulptūrų parke, ir JĄ BŪTINAI REIKIA GRAŽINTI Į SAVO PIRMINĘ PASTATYMO VIETĄ. Jokių išlygų čia negali būti...

Kai skulptūra buvo pastatyta, teko kalbėtis su keliais menininkais ir buvau nustebęs, kai jie išpeikė kūrinių sakydami, kad toks Mažvydas yra visa nepriimtinas, tai esanti kažkokia

Skulptūra „Augimas“, granitas, bučerdavimas. 1977 m. Kūrybos procese. Smiltynė. P. Šmito nuotrauka

Skulptorius A. Bosas baigia skulptūros „Augimas“ kūrimą... Smiltynė. P. Šmito nuotrauka

Skulptūra „Martynas Mažvydas“, granitas, bučerdavimas, šlifavimas. 1980 m. P. Šmito nuotrauka

Skulptūra Vienuoliui Jurgiui Pabrėžai. Detalė – vienuolio portretas, bronz. 1992–1993 m. Kretinga. Interneto nuotrauka

Skulptūra „Ilgesio paukštė“, bronz. 1996 m. Klaipėdos universiteto skverelis. Interneto nuotrauka

akmeninė parodija. Mėginau aiškinti, bet jie visai nesiklausė, ką sakau. Vienas žurnalistas parašė, kad tos Mažvydo skulptūros baidosi net arkliai. Aš tik tiek pasakiau, jeigu žmogus yra arklys, tai jau jo problema. O vienas architektas buvo visai nesukalbamas ir išrėžė, kad toks Mažvydas yra nereikalingas, kad tai nevykusi skulptūrinė fantazija. Jis atsistojo, susidėjo rankas už nugaros, kaip buvo rankos sudėtos Gedimino Jokūbonio skulptūroje „Leninas“, išsitempė ir pasakė: „Va, mums toks Martynas Mažvydas reikalingas...“

Tokios nedraugiškos kalbos skulptūrai „Martynas Mažvydas“ ilgai netrukus pasiekė to meto Klaipėdos miesto valdžios ausis. Iš Klaipėdos jos nukeliavo į Vilnių ir Vilniaus to meto partinė valdžia įsakė Klaipėdos valdžiai ją pašalinti, kad skulptūra „nugąsdintų“ žmonių. Perkėlus Mažvydo skulptūrą į parko gilumą, kūrinys dalinai neteko ir savo turėto originalaus, stipraus meninio – emocinio įtaigumo... Skulptoriaus kubizmo įtakoje sukurta skulptūra „Martynas Mažvydas“ aki-vaizdžiai mums parodo, kaip kūrinui didelę reikšmę turi jo pastatymo vieta, aplinka...

Kitos dvi A. Boso sukurtos skulptūros Skulptūrų parkui yra „Torsas“ – 1981 m. ir „Dvyniai“ – 1983 m. Jas skulptorius kūrė kompaktiškas, didelių mastelių ir monumentalias suvokęs, kad jos turi nepranykti parko erdvėje.

Kalbant apie skulptoriui pasitaikiusius kūrybinius nesklandumus, tenka paminėti ir jo didelį reljefinį pano, sukurta Klaipėdos dramos teatrui. Pirmos teatro rekonstrukcijos metu buvo sumastyta teatro priestate (architektas S. Manomaitis), tarp kasų ir įėjimo į teatro fojė esančią didelę sienos plokštumą papuošti meniniu kūriniu. 1987 m. skulptorius A. Bosas sukūrė iš bronzos ir šlifuoto akmens plokščių 100 kvadratinių metrų ploto pano, kur kūrėjai bendrauja su mūzomis ir kūrinių pavadino „Dialogas“. Bronzinės reljefinės plokštumos užima net 53 kvadratinių metrų plotą, kitą plotą turėjo padengti šlifuoto granito plokštės. 1988 m. skulptorius pagaminė natūralaus dydžio viso kūrinio modelį, o 1990 m. bronzines reljefo detales išliejo Kaino „Centrolito“ gamykloje ir atgabeno į Klaipėdą. Buvo tikimasi, kad teatro atidarymo iškilimams bus sumontuotas minėtoje teatro priestato sienoje ir bronzinis reljefas. Tačiau stebuklas neįvyko, ėmė ir pritrūko pinigų pano montavimui.

Tačiau už meninį projektą skulptoriui buvo sumokėta. Atskirais gabalais pagamintas bronzinis pano buvo sukrautas teatro garaže ir taip jis prastovėjo ten iki antros teatro rekonstrukcijos pabaigos. Vis trūko pinigų montavimui ir pagaliau pradėta kalbėti, kad tai lyg ir ne teatrui skirtas kūrinys, o Parodų rūmams papuošti(?). Nebuvo dokumentų, įrodančių, kad tai yra tikrai teatrui skirtas kūrinys. Nemėgstu įvairių sąmokslų versijų, kas ir kaip ten galvoja ar suvokia, tačiau dailininkas žino geriausiai, kas jam užsakė tą kūrinį sukurti, o dokumentai galėjo ir pradingti, bet ar skulptoriui nuo to lengviau, kai kūrinys sukurtas, bet neįgyvendintas iki šiolei⁴..?

Tam pačiam Klaipėdos dramos teatrui skulptorius 1986–1989 m. sukūrė teatro fojė antrame aukšte profesionaliojo teatro istorijai skirtus reljefinius bronzinius paveikslus: „Mokyklinis“, „Karališkasis“, „Liaudies“ ir „Šiuolaikinis“. Tai savitai, A. Bosui būdingu meniniu braižu, reljefiškai papasakota teatro istorija, puošianti teatro sieną.

1987 m. A. Bosas iškalė iš granito monumentalių plastinių masių, raiškaus silueto, didelę, puikią dekoratyvinę moters biusto skulptūrą „Rytas“, pastatytą Smiltynėje.

Stambaus mastelio, plastiškų skulptūrinių masių, asociatyvaus vaizdo yra jo 1996 m. iš bronzos sukurta kūrinys – alegorija „Ilgesio paukštė“. Skulptūra pastatyta Klaipėdos universiteto miestelyje šalia rektorato. „Ilgesio paukštė“ sukomponuota lyg iš dviejų dalių: didelio, varpą primenančio pagrindo ir viršutinės dalies – kiek palinkusios simboliškos moters figūros – arkos ir vaiko. Tai mokslo ir šviesos meninė interpretacija, o kai kurios simbolinės skulptūros detalės nelabai be autoriaus iššifruojamos.

2006 m. Kėdainiuose, Didžiojoje Rinkos aikštėje, buvo iškilmingai atidengtas A. Boso iš bronzos sukurta labai savitos meninės kompozicijos paminklas žymiam Lietuvos didžiosios kunigaikštystės karvedžiui, didžiajam etmonui Jonušui Radvilai (1612–1655). Šis paminklas, A. Boso žodžiais: „Viso gyvenimo darbas“.

A. Bosą, kaip skulptorių, talentingą, nerimsantį kūrėją, vilioja vis nauji plastinės raiškos ieškojimai skulptūroje, kur susiliečia žmogaus ir tautos istorijos svarbiausi segmentai, variacijos ir naujos kūrybinės idėjos bei tų idėjų nauji plastiniai sprendimai. Būdamas vyresnės kartos skulptorius, jis bando susirungti

su šiuolaikinio konceptualiojo meno kūrėjais ir, tenka pripažinti, kad tai jam sekasi kuo puikiausiai. Puikiai tai parodo tokie jo sukurti konceptualūs kūriniai: „Avilys“ (2002) – dažyta plieno skarda, medis, Kaunas; „Raktas“ (2002) – granitas, Busanas, Pietų Korėja; „Vėjo šnabždesys“ (2004) – dažyti plieno vielos strypo „siūlai“, Busanas, Pietų Korėja⁵.

Nuo 2003 metų A. Bosas su šeima gyvena Gargžduose...

Talentingas kūrėjas, skulptorius Algirdas Bosas 2001 m. už kūrybinius pasiekimus apdovanotas Lietuvos dailininkų sąjungos nario auksiniu ženkleliu.

2011 m. už nuopelnus Lietuvos kultūrai ir menui A. Bosui skirta Vyriausybinių kultūros ir meno premija.

2018 m. skulptoriui Algirdui Bosui už Klaipėdos krašto kultūrinio identiteto formavimą suteiktas Klaipėdos Kultūros magistro laipsnis ir žiedas.

Straipsnyje paminėta tik nedidelė skulptoriaus kūrybos dalis. Norint visą jo kūrybą vien suminėti, neužtektų ir veršio odos. Lieka tik pasveikinti skulptorių Algirdą Bosą ir palinkėti jam geros sveikatos, ilgų gyvenimo metų, kūrybinio ryžto ir sėkmės...

LITERATŪRA

1. Iš pokalbio su skulptoriumi, 2022-04-02.
2. Lubyte E., Virtuali Klaipėdos krašto dailės galerija. Algirdas Bosas.
3. Lubyte E., Virtuali Klaipėdos krašto dailės galerija. Algirdas Bosas.
4. Janauskaitė D., Teatro pano dūla garaže. Klaipėda.diena.lt. 2016 08 16.
5. Bosas A., Šiuolaikiniai lietuvių dailininkai. Artseria. Dailininkų sąjungos leidykla, 2005.

Šiaurės Skalvos piliakalniai

II dalis. Vartūliškių piliakalnis, vadinamas Šventkalniu

Vytenis ALMONAITIS

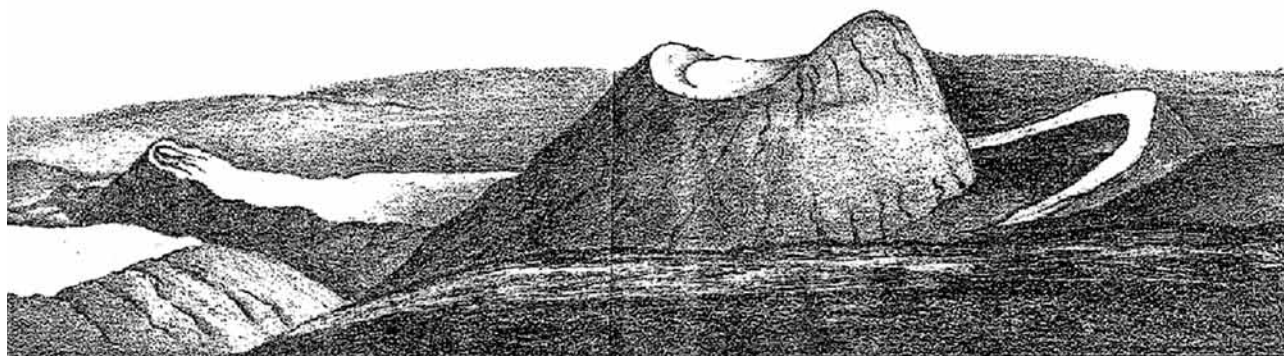
Kaunas

Vartūliškių kaimo istorijos bruožai

Vartūliškiai – rytinėje Vilkyškių kalvagūbrio pašlaitėje, vakarinėje Vilkyškių–Griežpelkių kelio pusėje, susispietęs sodžius. Toliau aprašomi archeologijos paminklai liudija, kad šiose apylinkėse gyvenama nuo labai senų laikų. Rašytiniuose šaltiniuose kaimas pirmą kartą minimas (*Wartulauc villa*) apie 1540 m. sudarytuose mokestiniuose sąrašuose. Jau tuomet čia su šeimomis gyveno 25 ūkininkai: Petras ir Niklus Mažrimaičiai (Maserimeitis), Petras, Laurynas, Vaitiekus Mantutaičiai, Jonas, Steponas, Gricius Anvidaičiai, Jakštas ir kiti¹. XVI a. kaimas įėjo į tuomet labai didelę Ragainės parapiją, kurioje nuo 1549 m. kunigavo Martynas Mažvydas.

Viename 1551 metais rašytame laiške jis mini ir Vartūliškius, ir pirmąją žinomą jų gyventoją moterį – Markšę Vaitkaičią². Nors ir netiksliai, sukeitus vietomis su gretimais Gilandžiais, Vartūliškiai (*Wartutischken*) pažymėti 1665 m. sudarytame, 1793 m. perbraižytame Ragainės apskrities žemėlapyje³.

1680 m. sodžiuje gyveno 14 valstiečių, turėjusių lietuviškas pavardes – Jonas Romikis, Vilensas Burblys, Kilius Ponelžentis ir kiti⁴. Galima numanyti, kad XVIII a. pradžioje siautusiai didžiojo maro metu kone visi kaimo gyventojai išmirė. Tą sako 1736 m. vietos valstiečių sąrašai, kuriuose neminimas nė vienas čia gyvenęs lietuvininkas, užtat vardinama net 11 naujai įsikūrusių vokiečių kolonistų⁵. Vėliau,

Vartūliškių piliakalnis. Eduardo Gizevijaus piešinys. Pirmą kartą publikuota: *Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter. Folge III, Band III. Königsberg, 1859*

susimaišius gyventojams, kaimas šiek tiek sulietuvėjo. 1905 m. duomenimis, lietuviškai tuomet šnekėjo apie 39 procentų sodiečių⁶. 1785 m. Vartūliškiuose gyveno karališkieji valstiečiai, čia buvo 17 ūkių⁷. Vienas iš jų virto dvareliu, kurį bent nuo XX a. pradžios iki 1944-ųjų, valdė Papendikių (*Papendick*) šeima⁸. 1925 m. Vartūliškiuose surašyti 158 žmonės. Dauguma jų 1944 m. pasitraukė į Vokietiją. Bet sodybos užsipildė naujais gyventojais, 1959 metais čia jų surašyta 160, 1970 m. – 135⁹. Vėliau Vartūliškiai vis tuštėjo. 2015 m. sausio 1-ąją, oficialiais duomenimis, kaime buvo 45 gyventojai, stovėjo 12 sodybų¹⁰.

Vartūliškiuose gyveno Pranas Lukošaitis – drąsus jaunuolis, kuris 1955 m. per Velykas Vilkyškiuose iškėlė trispalvę vėliavą. Išsiaiškinę, kas tai padarė, Pagėgių saugumiečiai P. Lukošaitį tardė ir sadistiškai kankino, kol šis mirė¹¹.

Prie Vilkyškių–Griežpelkių kelio yra senosios Vartūliškių kapinės. 2015 m. autorius jose fiksavo nulaužtą metalinį kryžių su įrašais lietuvių kalba: „Czon ilsis Kristops Jagstadtis. / su sawaiseis 1891. // Wel susiregeti yr musu Lukestis.“

Vartūliškių piliakalnis, vadinamas Šventkalniu

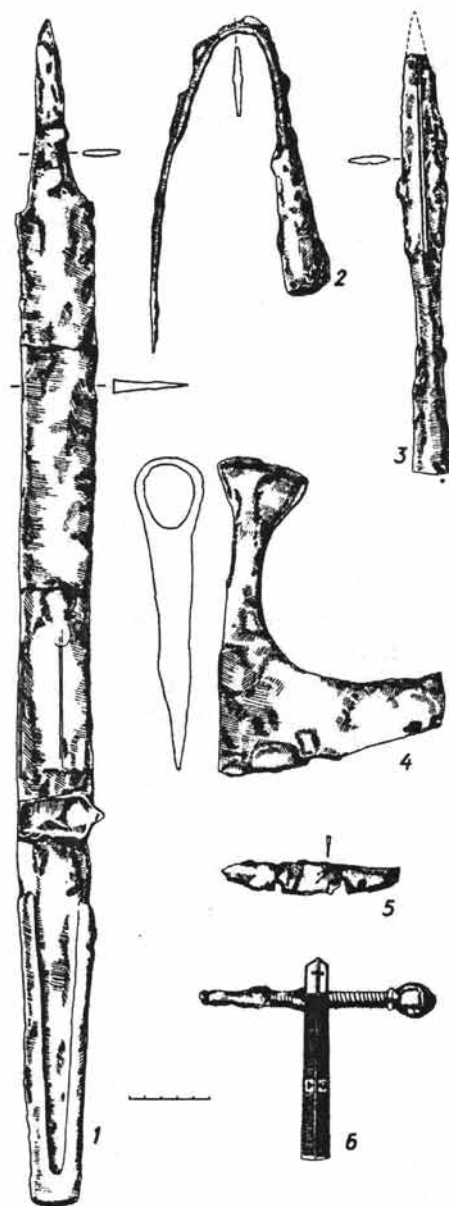
Vakariniam Vartūliškiams priklausančių žemių pakraštyje, 2,5 km nuo kaimo centro, tarp kitų Vilkyškių kalvagūbrio kalvų, dunkso Vartūliškių piliakalnis, vadinamas Šventkalniu

Vartūliškių piliakalnis, žiūrint iš pietvakarių. 1936 m. Vinco Romanausko nuotrauka. Iš svetainės lad.lt (Valstybės archeologijos komisijos archyvas)

Vartūliškių piliakalnis, žvelgiant iš pietryčių. 1988 m. Vytenio Almonaičio nuotrauka

Sodėnų (Šilinės) kapinyne, XI–XII a. kape, rastos įkapės. Piešinys iš leidinio: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986–1987 metais*. Vilnius, 1988, p. 93

(koordinatės: Š 55°08'50.5" R 22°05'38.4"). Tai nuo seno, bent nuo 1973 m., valstybės saugomas kultūros paminklas (unikalus objekto kodas – 3386)¹². Jis trumpai aprašytas keliuose archeologijos atlasuose ir daugelyje enciklopedinių tekstų¹³. Nors iki 2022 m. nebuvo parengtas lankymui, žinyne keliautojams „Šiaurės Skalva“ Vartūliškių piliakalnis pristatomas kaip svarbi lankytina vieta¹⁴.

Apibendrinant minėtuose tekstuose pateiktus duomenis, taip pat remiantis 1988, 1999 ir 2015 m. autoriaus atliktų žvalgymų duomenimis, galima glaustai aprašyti išorinį piliakalnio vaizdą. Jis nėra didelis – keturkampė aikštelė apie 20x25 m, tačiau piliakalnio „architektūra“ išraiškinga. Aikštelės gale supiltas lanko formos 2 m aukščio pylimas, vadintas Milžinkapiu¹⁵, kurio 6,5 m aukščio šlaitas nusileidžia į gynybinį griovį. Už jo įrengtas antrasis maždaug 2 m aukščio, 32 m ilgio gynybinis pylimas ir dar vienas 2 m gylio gynybinis griovys. Šiaurinėje aikštelės pusėje taip pat yra pylimėlis, už jo įrengta maždaug 35 m ilgio ir 15 m pločio terasa – buvęs papilys. Iš rytų ir vakarų kalvą supa gilios daubos. Visi šlaitai nulyginti, statūs, sunkiai įkopiami, iki 10 m aukščio. Aikštelės galuose supilti pylimai suteikia piliakalniui įprastą įlinkusios trapecijos formą. Apie 1988 metus jo gynybiniai įrenginiai dar buvo neblogai matomi, tačiau ilgainiui piliakalnio didybę užgožė jį apsiautę lapuočiai, kiek geriau matomas liko tik pietvakarinis kalvos šlaitas.

Vartūliškių piliakalnį yra pastebėję kartografs, jis pažymėtas ir įvardintas (*Schloß-B.*) 1915 m. išleistame 1:25 000 mastelio kartografiniame žemėlapyje, lakšte „Wilkischken. 66“¹⁶.

Kraštotyrininkas Eduardas Gizevijus (*Gisevius*) Vartūliškiuose lankėsi dar apie 1836–1842 metus. Jis piliakalnį ne tik apžiūrėjo, bet ir nupiešė. Buvo gavęs kalno savininko Meinheferio, kurį vadino geru draugu, leidimą jį kasinėti. Nežinia, ar tą pasisekė padaryti, nes... vietos gyventojai E. Gizevijų palaikė rusų šnipu ir net buvo trumpam sulaukę¹⁷. Vokietijos ir Lietuvos archeologai piliakalniu ėmė domėtis XX a. pradžioje. Jis pažymėtas Emilio Holako (*Hollack*) sudarytame, 1908 m. išleistame Rytprūsių archeologijos paminklų žemėlapyje. Šis autorius piliakalnį paminėjo ir žemėlapyje paaikškinimuose¹⁸. Archeologijos paminklą fiksavo, lakoniškai aprašė ir 1937–1940 m. etapais publikuoto

rytų Prūsijos proistorės paminklų sąvado sudarytojas Hansas Kromė (*Crome*)¹⁹. 1936 m. Vartūliškiuose lankėsi Lietuvos Respublikos Valstybės archeologijos komisijos specialistai, Vincas Romanauskas padarė kelias paminklo nuotraukas²⁰. 1963 m. piliakalnį žvalgė Lietuvos istorijos instituto archeologai²¹. Tačiau iki 2022 m. Vartūliškių Šventkalnis liko netyrinėtas, tekstuose apie jį konstatuojama tik tiek, kad ant kalno buvo randama daug anglių. Piliakalnis tik preliminarai datuojamas I tūkstantmečiu – XIII amžiumi.²² Rimčiau nežvalgyta ir šio archeologijos paminklo aplinka, nors aišku, kad šalia jo turėjo būti viena ar kelios papilio gyvenvietės.

Ši tą apie piliakalnio chronologiją sako 1,4 km į vakarus nuo jo esantis Sodėnų (Šilinės) kapinynas, kuriame, labai tikėtina, ir ilsisi Vartūliškiuose buvusios pilies statytojai bei naudotojai. Ši proistorės paminklą 1986 m. tyrinėjo archeologo Valdemaro Šimėno vadovaujama ekspedicija. Tuomet rasti devyni VI–XI a. gyvenusių skalvių kapai, tačiau seniau aptikti pavieniai radiniai leidžia teigti, jog Sodėnų kapinyne laidota ilgiau – maždaug III–XIII amžiuje²³. Tikėtina, jog artimose piliakalnio apylinkėse laidojimo paminklų yra ir daugiau. Valstybės archeologijos komisijos medžiagoje yra dvi 1936 m. darytos Vartūliškių senkapio nuotraukos²⁴. Rodos, šis objektas tebėra neidentifikuotas.

Į „standartinį“ archeologinį kompleksą, be piliavietės, senovės gyvenviečių ir kapinyno, paprastai įeina ir šventvietė. Šiuo atveju, ką pabrėžė dar 1859 m. rašęs E. Gizevijus, pats Vartūliškių pilies kalnas vadinamas Šventkalniu (*Szwentkalnis*)²⁵. Archeologas E. Holakas taip pat pažymėjo, kad piliakalnio tikrinis vardas – *Swent-Kalnis*²⁶. Pavadinimas sakyti, kad ant jo ir buvo skalvių šventvietė. Tokia galimybė neatmestina, tačiau akivaizdu, kad piliakalnis pirmiausia buvo skirtas gynybai. Šventkalnio pavadinimas jam galėjo prigyti tuomet, kai greta buvusi senoji šventykla liko apleista ir užmiršta, o išskirtinėmis formomis pasižymintis piliakalnis toliau dominavo peizaže. Papildomai pažymėtina, kad apie 1,4–1,5 km į šiaurę nuo piliakalnio yra į kultūros vertybių registrą įrašytas kultūros paminklas – Gilandviršių (Ginčaičių) alkakalnis (unikalus objekto kodas – 21453)²⁷. Jis taip pat vadinamas Šventkalniu, dėl jo sakralios paskirties didesnių abejonių nėra²⁸.

Verta pastebėti, kad tyrinėtojas Jonas Reimeika savo sudarytame Klaipėdos krašto piliakalnių sąrašė teigia, jog Vartūliškiuose,

netoliese aprašomo „didžiojo“ piliakalnio, „prie Gilandėlės upelio yra mažas piliakalnis, pilkálnėlis“²⁹. Pastarojo objekto identifikavimas problemiškas. Labiausiai tikėtina, kad čia įsivėlęs netikslumas. Gilandėlė, pastaruoju metu vadinama Oplankiu, teka į šiaurę nuo Vartūliškių. Prie šio upelio yra Gilandžių (Oplankio) piliakalnis³⁰, kurį J. Remeika ir galėjo turėti omenyje.

Rašytiniuose šaltiniuose Vartūliškiuose stovėjusi pilis neminima. Tačiau, sprendžiant iš įtvirtinimų ir minėto kapinyno chronologijos, ji galėjo būti naudojama 1275–1278 m., kai vyko skalvių kovos su jų žemę puolusiais kryžiuočiais. Nežinia, ar pilis tuomet buvo sunaikinta, ar liko gynybinis ir administracinis centru. Bet kuriuo atveju ši vieta dar buvo reikšminga labai ilgai. Kaip yra pastebėjęs tyrinėtojas Martynas Purvinas, dar XX a. pradžioje ties piliakalniu, lyg miestelio centre, buvo išlikęs spindulinis vietos kelių tinklas, kalno papėdėn atvingiuodavo bent penki keliai iš aplinkinių kaimų³¹.

Padavimai apie Vartūliškių piliakalnį

„Lietuvių enciklopedijoje“ ir „Mažosios Lietuvos enciklopedijoje“ publikuojamuose tekstuose apie Vartūliškių piliakalnį pateikiama mažai duomenų, tačiau akcentuojama, kad apie jį gausiai sekti padavimai³². Matyt, pirmasis apie 1836–1842 m. juos pradėjo užrašinėti Eduardas Gizevijus (Gisevius). 1859 metais publikuotame jo darbe vokiečių kalba

apie Jūros pakrančių piliakalnius paskelbti trys pasakojimai: „Vartūliškių piliakalnis arba Šventkalnis“, „Pilies žlugimas“ ir „Anglys“. Juose aprašyta piliakalnio išvaizda, aplinka (čia minima Welno-Dauba), taip pat literatūrine kalba perpasakoti ir keli padavimai³³. Leidinyje pateikiamas ir piliakalnio piešinys, kurį vėliau nežinomas autorius perpiešė. Šiuo antruoju piešinio variantu iliustruoti straipsniai apie Vartūliškius minėtose dviejose enciklopedijose³⁴.

Iš dalies pakartodamas E. Gizevijaus tekstus, šį tą pridėdamas nuo savęs, padavimų apie Šventkalnį vokiečių kalba publikavimą tęsė kraštotyrininkas Karlas O. Švarcynas (Karl Otto Schwarzen), gyvenęs Vartūliškams gretimame Kerkutviečių kaime. Jo parengtoje ir 1925 m. išleistoje Klaipėdos krašto tautosakos rinktinėje, taip pat 1931 m. išėjusioje Jūros pakrančių praeičiai skirtoje knygelėje yra keli tekstai, skirti Vartūliškių piliakalniui³⁵.

Lietuvių autoriai originalių tekstų, deja, nepaskelbė. Jono Bickos bei Frydricho Tumoso parengtame ir 1939 m. išleistame rinkinyje „50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų“ publikuojamas tautosakinis tekstas „Vartūliškių piliakalnis“, sukonstruotas iš kelių padavimų. Kaip nurodo sudarytojai, informacija paimta iš „mok. Schwarzeno rinkinelių“³⁶. Faktiškai tai laisvas vertimas iš vokiečių kalbos. Nekeisdamas pavadinimo ir turinio, J. Bicka sugebėjo tekstą apie Vartūliškių piliakalnį „prastumti“ į sovietinę spaudą³⁷. Nenurodant autorių, jis

Vartūliškių piliakalnis, vadinamas Šventkalniu. 2015 m. Vytenio Almonaičio nuotrauka

dar kartą 1983 m. buvo publikuotas Kanadoje, išeivijos lietuvininkų leistame laikraštyje „Lietuvos pajūris“. Šis straipsnis iliustruotas piliakalnio piešiniu, ant kurio matomas užrašas „Lymantas“³⁸. Taigi jį nupiešė ilgametis leidinio redaktorius Ansas Lymantas³⁹. Sprendžiat pagal panašumą, jis panaudojo 1936 m. V. Romanausko padarytą piliakalnio nuotrauką.

Remdamasis E. Gizevijumi ir O. Švarcynu, savąjį, kiek lakoniškesnį padavimų variantą, konstravo Jonas Remeika. Jo sudarytoje ir 1938 m. išėjusioje knygelėje „Ką kalneliai pasakoja“ publikuojamas originalus Adomo Brako piešinys ir du tekstai apie Vartūliškių piliakalnį⁴⁰. Pirmasis žemiau pateikiamas kiek sutrumpintas, atmetus pradžia, kur aprašoma piliakalnio išorė. Antrasis tekstas, nors suredaguotas ne idealiai, pateikiamas toks, kokį parengė J. Remeika.

Vartūliškių piliakalnis. „Daug padavimų, net pasibaisėtinių pasakų supa šį tolimos praeities liudytoją, kaip paprastai ir kitus piliakalnius. Pavyzdžiui, piliakalnio žlugimo dieną dar šiandien lekia per kalną begalviai raiteliai ir velnio dauboj pražūsta.“

Visai arti kalno esąs gražus, mūsų akimis nematomas pasaulis. Tam tikromis naktimis užmigęs ant to kalno gali iš ten išgirsti šunies staugimą. Tokią naktį išeina ano pasaulio gyventojai, mažučiai, nykštukai vyreliai sau žmonių pasiieškoti. Jie pasirenka didžiausias ir gražiausias mergaites. Jos

turi tuomet mirti, kad kitame pasaulyje su jais situoktų naujam gyvenimui.

Seniau laikė šį kalną užburtu. Su žmonėmis, kuriuos ant jo pamatydavo, nenorėdavo nieko bendro turėti. Dabar artojo arklas ramiai raižo jo paviršių.“

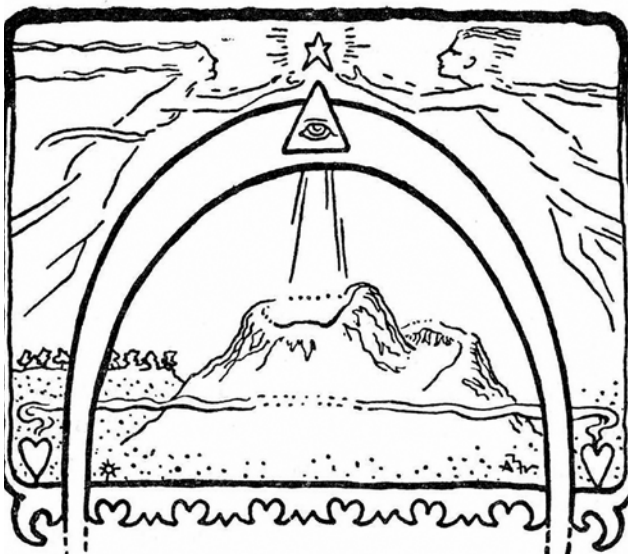
Vartūliškių piliakalnio anglys. „Kadaise Šilinių kaime gyveno kalvis. Jis turėjo jauną ir darbštą padėjėją. Nors šis nuo ankstauro ryto iki vėlaus vakaro triūsė ir buvo nagingas, tačiau juo ponas nepasitikėjo ir dažnai šiurkščiai elgdavos, nes jam atrodė, kad jo vaikezas iš laumių kilęs. Jis, mat, pastebėjo, kad vaikiną noriai lankydavo čia pat esanti piliakalnis, kuris buvo užburtas, o padorūs žmonės visai vengė jo. Kalvio pyktis dar labiau padidėjo, kai jis pastebėjo jį išimylėjusį jo vienturtę dukterį, kuri net turtingiems jauniškiams atsakydavo.

Kai kartą trūko anglių ir svarbūs darbai buvo neatlikti, tuojau nubėgo vaikiną į kalną; jis žinojo, kad ant jo yra išmėtytų anglių. Užkopęs į kalną, staiga pastebėjo merginą su žibančia juosta ir tokiu pat galvos pagražinimu. Ji maloniai pamojo ranka ir, jam prisitartinus, paklausė ko jis čia ieško. Vaikiną visa atvirai papasakojo. Gražioji mergina atsakė: „Jei būtum atėjęs manęs išvaduoti, priklausytų tau to kalno visi turtai, ir aš būčiau tavo. Dabar pasitenkink tik tomis anglimis, kurias renki, ir tuo rūtų vainikėliu, kuris tavo mylimajai skirtas. Bet būk ramus, po trejų metų tau seksis geriau.“ Po šių žodžių Laima padavė vaikinui vainiką ir išnyko taip greitai, kaip ir atsirado.

Nieks gero nelaukė vaikiną namie. Baisiai įpykęs, kalvis rūščiais žodžiais jį sutiko. Ir kai jis į savo klausimą, iš kur paimtos anglys, negavo atsakymo, be to, anglys dar nenorėjo degti, įsakė jam tuojau jas užkasti ir tą pačią valandą iš jo namų išsinešdinti. Vargšas jaunuolis skurdžia širdimi paliko kalvio namus.

Bet jau po trejų metų, pasiilgimo pagautas, sugrįžo. Ir kaip nustebo, senąją kalvę pamatęs! Iš visos kalvės tik pelenai ir griuvėsiai belikę. Sudegęs kalvis maž visko neteko ir netoliese vargingai gyveno. Dabar jis maloniai sutiko sugrįžusį vaikiną. Duktė iš didelio džiaugsmo pasipuošė rūtų vainikėliu, prie kurio aną nelaimingą persiskyrimo valandą buvo prisegusi keletą anglių liūdnam atminimui. Po to juodu nubėgo gaisro vieton. Kai jaunuolis žvilgtelėjo į rūtų vainikėlio anglys, nustebo pamatęs, kad jos pavirto spindinčiu auksu.

Čia prisiminė vaikinui Laimos žodžiai: „Po trejų metų tau seksis geriau.“ Tuojau nuėjo jis į tą vietą, kur anąkart užkasė anglys. Ten rado anglių vietoj

Adomo Brako piešinys, skirtas padavimų apie Vartūliškių piliakalnį iliustravimui. Iš leidinio: Remeika J. Ką kalneliai pasakoja. Klaipėda, 1938 (Kaunas, 1990), p. 29

didelę daugybę sunkių aukso gabalėlių. Suvargęs kalvis galėjo vėl atsistatyti ir su džiaugsmu davė sutikimą jauniesiems susituokti.“

Cituoti tekstai leidžia teigti, kad piliakalnis pasižymi mitologine verte, ji iš dalies

„kompensuoja“ istorinės vertės trūkumą. Įvertinus abejonių nekeliančią archeologinę ir kraštovaizdinę vertes galima konstatuoti, kad Vartuliškių piliakalnis – labai vertingas kultūros paminklas, jam turėtų būti skirtas žymiai didesnis dėmesys.

LITERATŪRA

- Diehlmann H. H. Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540. Band 3. Hamburg, 2008, S. 22–24, 123.
- Mažvydas M. Pirmoji lietuviška knyga. Vilnius, 1974, p. 292, 295; Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. T. II. Sudarė N. Vėlius. Vilnius, 2001, p. 192, 195.
- Carte von dem im litthauschen Cammer Departement begebenen Ragnitschen Creise. Gezeichnet nach einem alten Original von anno 1665 im Januar 1793 durch Carl Raden. Skaitmeninė kopija autoriaus gauta iš tyrinėtojo Hanso E. Knoblocho. Originalas saugomas Berlyne, Slaptajame valstybiniame Prūsijos kultūrinio palikimo archyve.
- Nausėdas V. Lietuviškos mokyklos Prūsijoje XVI–XVIII amžiais // Iš lietuvių kultūros istorijos. T. II. Vilnius, 1959, p. 327.
- Amtsbauren und Kölmer im nordlichen Ostpreussen um 1736. Bearb. von H. Kenkel. Hamburg, 1995, S. 107.
- Vileišis V. Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje. Kaunas, 1935, p. 237.
- Safronovas S. Vartuliškiai // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. IV. Vilnius, 2009, p. 671.
- Lietuvos dvarų sodybų atlasas. T. II. Pagėgių savivaldybė. Vilnius, 2014, p. 262–264.
- Klaipėdos krašto apgyventų vietų sąrašas. Klaipėda, 1926, p. 60–61; Vartuliškiai // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. III. Vilnius, 1971, p. 694.
- 2015.12.14 Vilkyškių seniūnijos pateikti duomenys. Vytenio ir Junonos Almonaičių archyvas.
- Mėlinauskas S. Vartuliškių kaimo kankinys // Pamarys. 1995.04.15; Prano Lukošaičio trispalvė. Parengė V. Kudarauskas // Mažoji Lietuva. 1989.02.10.
- Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas. Vilnius, 1973, p. 182, Nr. 1109; <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> (žiūrėta 2022.06.19).
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. II. Piliakalniai. Vilnius, 1975, p. 177, Nr. 795; Lietuvos piliakalniai. Atlasas. Sudarė Baubonis Z., Zabiela G. T. II. Vilnius, 2005, p. 156; Merkevičius A. Vartuliškių piliakalnis // Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. IV. Vilnius, 1988, p. 466; Vartuliškių piliakalnis // Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. XXIV. Vilnius, 2013, p. 719; Vartuliškių (Barziūnų) piliakalnis // Šilutės kraštas. Enciklopedinis žodynas. Šilutė, 2000, p. 452–453.
- Almonaitis V., Almonaitienė J. Šiaurės Skalva: keliautojo po Pagėgių kraštą žinynas. Trečiasis atnaujintas ir papildytas leidimas. Kaunas, 2015, p. 197–198.
- Remeika J. Ką kalneliai pasakoja. Klaipėda, 1938 (Kaunas, 1990), p. 30.
- Willkischken. 66. Maßstab 1/25000 der natürlichen Länge. Königl. Preuß. Landesaufnahme 1913. Herausgegeben 1915.
- Eduard Gisevius. Tilsit, 1881, S. 78–81; Gizevijus E. Mano gyvenimas // Lietuvininkai. Paruošė V. Milius. Vilnius, 1970, p. 58, 92–96.
- Hollack E. Erläuterungen zur Vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Glogau–Berlin, 1908, S. 175 (taip pat – pažymėjimas (Wartulischen) žemėlapyje Vorgeschichte Übersichtskarte von Ostpreussen).
- Crome H. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreußen // Altpreußen, 1937, Heft 3, S. 125; Crome H. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens // Prussia. 1940, Band 34, S. 137.
- lad.lt/archyvas-31824/ (žiūrėta 2022.06.18).
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. II. Piliakalniai. Vilnius, 1975, p. 177, Nr. 795.
- Ten pat; Lietuvos piliakalniai. Atlasas. Sudarė Baubonis Z., Zabiela G. T. II. Vilnius, 2005, p. 156.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. T. III. I–XIII a. pilkapynai ir senkapiai. Vilnius, 1977, p. 106, Nr. 660; Šimėnas V. Sodėnų kapinynas // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986–1987 metais. Vilnius, 1988, p. 91–93.
- lad.lt/archyvas-31824/. Negatyvai Nr. 3632, 3633 (žiūrėta 2022.06.18).
- Gisevius E. Volkssagen von der „Schloßbergen“ im Jura Gebiete // Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter. Folge III, Band III, Heft 2. Königsberg, 1859, S. 103.
- Hollack E. Erläuterungen zur Vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Glogau–Berlin, 1908, S. 175.
- <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> (žiūrėta 2022.06.19).
- Remeika J. Ką kalneliai pasakoja. Klaipėda, 1938 (Kaunas, 1990), p. 33–34; Vaitkevičius V. Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. Vilnius, 1998, p. 602–603.
- Remeika J. Ką kalneliai pasakoja. Klaipėda, 1938 (Kaunas, 1990), p. 29, 88.
- <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search> (žiūrėta 2022.06.19); Lietuvos piliakalniai. Atlasas. Sudarė Baubonis Z., Zabiela G. T. III. Vilnius, 2005, p. 94.
- Purvinas M. Pagėgių apylinkių kaimai – senovės baltų ir Mažosios Lietuvos paveldas // Kultūros paminklai. 5. Vilnius, 1998, p. 120–121.
- Vartuliškės piliakalnis // Lietuvių enciklopedija. T. XXXIII. Boston, 1965, p. 205; V. piliakalnis // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. IV. Vilnius, 2009, p. 671–672.
- Gisevius E. Volkssagen von der „Schloßbergen“ im Jura Gebiete // Der neuen Preußischen Provinzial-Blätter. Folge III, Band III, Heft 2. Königsberg, 1859, S. 103–108.
- Vartuliškės piliakalnis // Lietuvių enciklopedija. T. XXXIII. Boston, 1965, p. 205; V. piliakalnis // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. IV. Vilnius, 2009, p. 672.
- Memeländische Sagen, Märchen und Schwänke. Gesammelt und herausgegeben O. Schwarzien. Kerkutwethen, 1925, S. 3, 14–17; Schwarzien O. Kulturbilder aus dem memelländischen Juragebiet. Kerkutwethen, 1931, S. 63.
- Bicka J., Tumosas F. 50 gražiausių Mažosios Lietuvos padavimų. Lauksargiai, 1939, p. 114–115, 152; Gražiausieji Mažosios Lietuvos padavimai. Marijampolė, 2011, p. 109–110 (pastaroji knygelė išleista nenurodant, jog tai antrasis leidimas, neįvardinant tikrųjų jos sudarytojų bei padavimų šaltinių).
- Bicka J. Vartuliškių piliakalnis // Leniniečių balsas. Tauragė, 1969.12.27. Straipsnis pakartotinai publikuotas neoficialiame, išleistame be kodų, Tauragės viešosios bibliotekos leidinyje: Tauragės krašto piliakalniai. Tauragė, 1997, p. 96–97.
- Iš gražios mūsų tėviškės padavimų. Vartuliškių piliakalnis // Lietuvos pajūris. 1983. Nr. 15, 123.
- Pėteraitis V. Lymantas Ansas // Mažosios Lietuvos enciklopedija. T. II. Vilnius, 2003, p. 646–649.
- Remeika J. Ką kalneliai pasakoja. Klaipėda, 1938 (Kaunas, 1990), p. 29–32, 92.

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

„Graf Zeppelin“ skrydžiai Vakarų Lietuvos dangumi

Egidijus BACEVIČIUS

Klaipėda

XX a. pradžios orlaiviai atvėrė greito susisiekimo galimybes. Pasiiekti atokiausi Žemės kampeliai, vėrėsi spartaus ir saugaus kelionių bei krovinų gabenimo būdai. Didžiausias oreivytės viltis ir aukščiausios šlovės akimirkas mena dirižablių skrydžiai Vakarų Lietuvoje.

„Dangumi sklendžiančios dujų talpos“

Susisiekimo oro keliais pirmieisiais laikomi Zeppelin klasės orlaiviai. Pagrindinė skraidyklės dalis buvusi tvirtu tankiu audiniu aptraukta aliuminio rėmo dujų talpykla. Užpildyta vandenilio dujomis ir būdama santykinai mažo tankio, lengvesnė už orą ji kilo į viršų, kartu gabendama prie jos pritvirtintą krovinį. Skrydžio kryptį palaikė šešių dyzelinių variklių smagračiai. Orlaiviai sklendė 100–200 m aukštyje nuo 60 iki 135 km/val. greičiu. XX a. trečiasis-ketvirtasis dešimtmečiai Vokietijoje ir Rusijoje buvo didžiausio dirižablių panaudojimo metai. Jais gabentos pašto siuntos, karo kroviniai ir keleiviai. Artimiausi oreivystės uostai buvo Ryga, Kaunas ir Karaliaučius (istorinis pavadinimas Königsberg). Pastarojo miesto Devau oro uoste nuo 1921 metų buvo pastatyta daugiau kaip 20 šios klasės orlaivių saugojimo ir priežiūros pastogių, vadinamų angarų. Daugiausia skrydžių driekėsi į didžiuosius Vokietijos miestus,

atskiros bendrovės skraidino į Prancūziją, Italiją, pavieniai skrydžiai į Rusiją ir net už Atlanto vandenyno.

D-LZ 127 Graf Zeppelin

Iš keturių žinomų nuotraukų pavyko nustatyti, kad Vakarų Lietuvoje lankėsi Zeppelin klasės dirižablis D-LZ 127 *Graf Zeppelin*. Šis devynioliktasis orlaivis pastatytas 1928 m. rugsėjo 18 d. Ilgis siekė 236,53 m, skersmuo – 30,48 m, o dujų talpyklos tūris 105, 000 m³. Skraidyklė varoma penkių Maybach dyzelio variklių. Apatinėje dalyje buvo 40 m ilgio ir 6 m pločio bei 2,2 metro aukščio keleivių „gondola“. Priekinė dalis skirta laivavedžio ir pagalbinėms patalpoms, toliau 10 dviviečių kambarių. Dirižablį valdė 40–45 komandos nariai. Vienu metu buvo galima skraidinti 20 keleivių¹.

Parodomieji skrydžiai aplink pasaulį

„Graf Zeppelin“ skrydžių žurnale aprašyti 1928–1937 metų skrydžiai. Parodomasis bandomasis skrydis per Atlanto vandenyną įvyko 1928 m. spalio 11–lapkričio 1 dieną¹. Plačiai išgarsintas 1929 m. rugpjūčio 1–rugsėjo 4 dienos skrydis aplink pasaulį. Orlaivis pakilo iš Friedrichshafeno ir skrido virš Ulmo prie

Dunojaus, per Niurnbergą, Leipcigą ir Vitenbergą. Berlyne leidosi 10 valandą, 45 minutės. Čia vykusio orlaivio paroda, atlikti paruošiamieji tolimojo skrydžio darbai. Rugpjūčio 2 d. kelionė tęsėsi per Ščecino ir Gdansko (Danzig) uostus, ir tos pačios dienos popietę leidosi Karaliaučiuje. Pažiūrėti technologinės naujovės, net ir pliaupiant stipriam lietui, į uostą plūdo gyventojai. Apie šią skrydžio dalį Berlyno žurnalistas Erichas Erdmannas rašė apžvalgoje, dėmesingai išskirdamas orlaivio vidaus įrangą, aprašydamas kelionės atkarpą virš Rytprūsių iki didmiesčio, kur teko išlipti, o orlaivis pasuko istoriniam skrydžiui į Rusijos platybes². Didžioji „krašto istorijos akimirka“ įvykusi tos pačios dienos popietę, 17 valandą 11 minučių. Pakilęs iš Karaliaučiaus, orlaivis skriejo virš Tilžės (Tilsit), per Lietuvą ir toliau per Brestą į Maskvą, iš čia per Sibirą į Tokiją ir toliau iki Los Angeles. Ilgėliau užtruko Lakehurst, kur atlikta įrenginių saugumo patikra, nes kelionėje pateko į oro audras ir susirūpinta nedideliais pažeidimais. Į Friedrichshafen'o oro uostą orlaivis parskraidintas rugsėjo 4 d. Bendra skrydžio trukmė su pertraukomis oro uostuose – 21 diena, vien skrydyje praleista 12 dienų, 12 valandų ir 20 minučių. 1930 m. balandžio 24–gegužės 25 dienomis Zeppelin leidosi iš Europos per Atlanto vandenyną į Pietų Ameriką („Europe–Pan Amerika Fahrt“). Kelionės metu lankėsi Brazilijoje (Pernambuco) ir Argentinoje. 1930 m. liepos mėnesį įvykęs bandomasis skrydis į Špitcbergeną (Svalbardo salynas), nuskraidinta pašto siunta, išbandytos vyraujančios salyno pakraščio oro

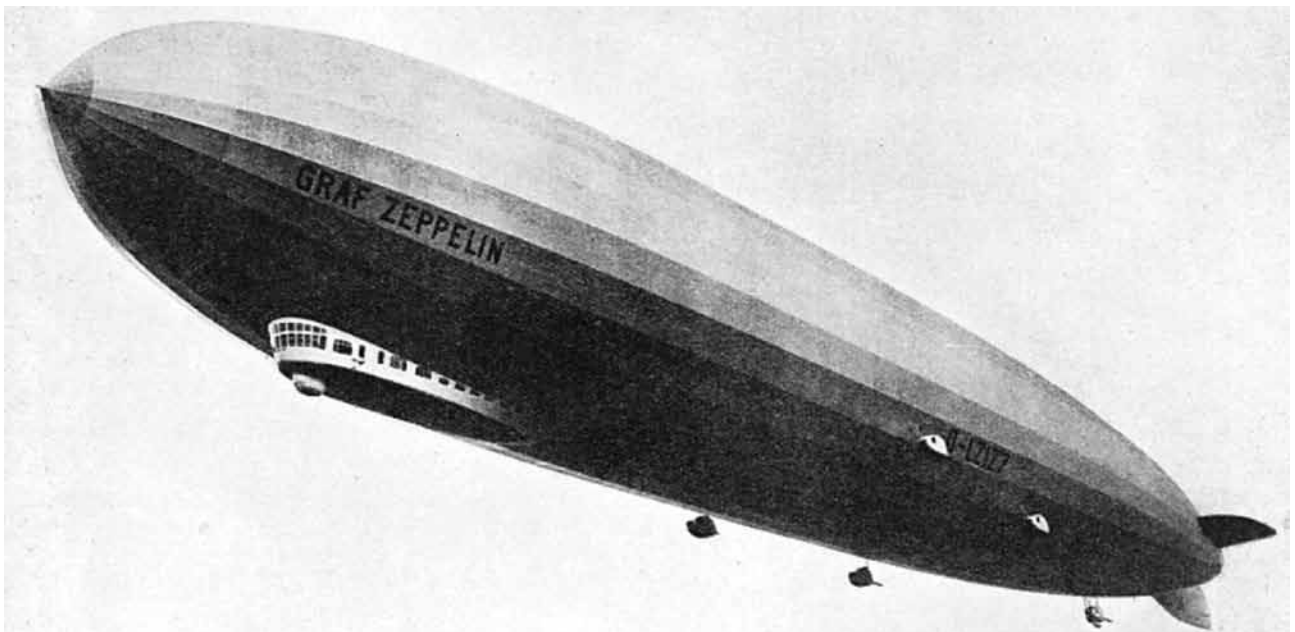
srovės, kaupia ir apibendrinta patirtis 1931-ųjų metų skrydžiui į Arkties ledjūrą.

Skrydis aplink Baltiją

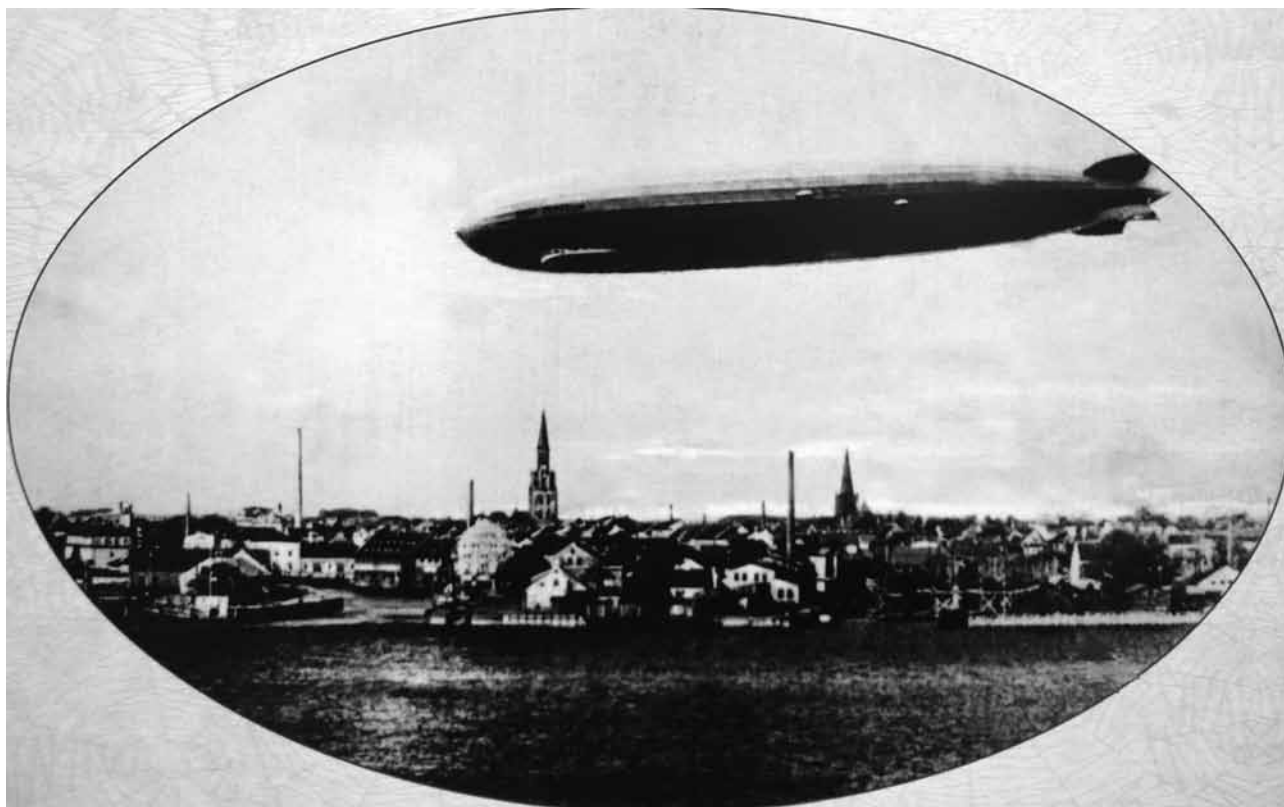
Antrasis mūsų krašto istorijai svarbus orlaivio apsilankymas įvyko 1930 metų rudenį. Parodomasis „Skrydis aplink Baltiją“ (*Ostsee Fahrt Route*) prasidėjo rugsėjo 23 d. (antradienį), kai iš Friedrichshafeno pakilęs orlaivis skrido į Berlyno Stakeno oro uostą ir leidosi 23 valandą 32 minutės. Tolesnis skrydžio kelias vingiavo virš didžiųjų pietryčių Baltijos uostamiesčių: dabartinės Lenkijos Koszalino (Köslin) (pasiekė 24 d. 2,15 val.), Ščecino ir Gdansko. Nakvynei leidosi Karaliaučiuje. Rugsėjo 24 d. (ketvirtadienį) pakilo skrydžiui į Labau / Labguva (šiand. Polesk) ir leidosi išilgai Kuršių nerijos.

Apniukusiu pamaro dangumi

Pirmieji apie numatomą orlaivio priartėjimą pamaryje sužinojo Klaipėdos ir Šilutės miesto telegrafo tarnybų budintieji, 2 valandą nakties iš Koszelino uosto gavę telegrafuotą žinutę, kad paryčiais orlaivis pasieks Klaipėdą (Memel). Skrydžio žurnale rašoma, kad orlaivis skridęs išilgai nerijos; 5 valandą 30 minučių ties Preila pasuko skersai marių į Kintus, iš čia darė lanką į Šilutę; ilgiau neužtrukęs, per Priekulę skrido į Juodkrantę ir tuomet į Klaipėdą³. Apniukusio dangaus skliaute kelionės atskaitos taškai buvo Rasytės (Rositten, šiand. Rybačyj), Nidos, Juodkrantės,

Orlaivis LZ 127 Graf Zeppelin. Iš knygos 15 Bilder vom Bau des Luftschiffes nach Originalaufnahmen, 1928

„Graf Zeppelin“ virš Klaipėdos senamiesčio 1930-09-24 d. (Lietuvos Jūrų muziejaus nuotraukų rinkinys)

Graf Zepellin virš Klaipėdos (1930-09-24) (iš Gedimino Žulio nuotraukų rinkinio)

Orlaivis žvelgiant nuo kareivinių miesto link (1930-09-24) (iš Zacharias nuotraukų rinkinio)

Vaizdas nuo senojo pašto – Alexanderio namo bokšto. 1930-09-24 d., apie 6 val. 25 min. (iš Klaipėdos apskrities viešosios I. Simonaitytės bibliotekos kraštotyros ir skaitmeninimo skyriaus)

Uostadvario (Rusnės s.) bei Ventės rago švyturiai. Patikimas žymuo – apačioje plytinti marių platybė. Artėjanti „milžiniška skraidyklė“ buvo matoma iš ryškėjančių elektros lempučių švytėjimo, jos buvimo vietą rodė gaudžiančių variklių tratėjimas. Nekasdienį įvykį nervinai sutiko lojantys šunys, pievose ir tvartuose muistėsi arkliai ir galvijai. Vienur ir kitur namuose pratrūkdavo išgąščio ar nuostabos šauksmai: dažnas nei nežinojo, kas tai per skraidyklė, kokia jos paskirtis ir skrydžio tikslas. Dangumi slenkantį kūną stebėjo į žūklės vietą plaukiantys žvejai. Įvykis aptartas Juodkrantėje vykusiame visuotiniame žvejų susirinkime^{3,4}.

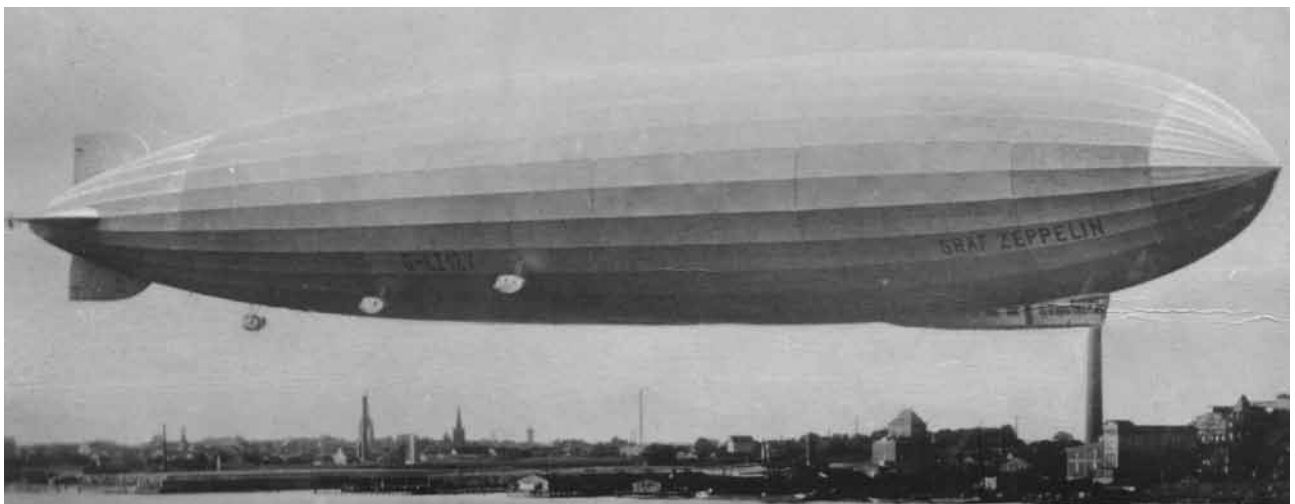
„Aštuoniuke“ virš bundančio uostamiesčio

Ties Kiaulės nugara (sala Kuršių marių šiaurinėje dalyje, pietinė Klaipėda) orlaivis sklendė 6 valandą. Virš rūškanos skandinavų miesto skrido mažesniu nei vidutinis 88 km/h greičiu, 300 m aukštyje. Priartėjo Smeltės priemiestį, toliau suko virš celiuliozės-popieriaus fabriko ir lėtai sklendė į miesto centrą. Ties princo Karlo tiltu kirto Dange, kurį laiką „pakibo“ vietoje ir palengva sukosi „aštuoniuke“ tarp Joniškės, elektrinės, ev. šv. Jono bažnyčios ir Turgaus gatvės. Apžvalgininkas pastebėjo galbūt neatsitiktinį pakartotiną sugrįžimą ties Birža ir Karlo tiltu, stabtelėjimą ties miesto rotuše ir teismo rūmais. Po 20 minučių per Bomelsvitę ir geležinkelio stotį orlaivis nutolo Aulaukio (šiandien Tauralaukio apyl.) dvaro kryptimi.

Tankiai apstatyto uostamiesčio priemiestyje išryškėjo tikrasis orlaivio dydis – jis užėmė

kone visą Vitės gatvelę ir nebūtų galėjęs įsitemti tarp dviejų kvartalų. Išskirtinio reginio pasižiūrėti į gatves veržėsi smalsuoliai, stebėjosi nuo aukštutinių pastatų, užlipę ant stogų ir persisvėrę per langus. Orlaivis sveikintas plačiais rankų mostais su baltomis skepetaitėmis, netilo sveikinimo šūkiais (vokiečių klb.? – aut. pastaba). Komandos nariai atsakė tuo pačiu. Iš miestiečių lūpų tą dieną neišnyko orlaivio kapitono Flemming'o asmenvardis. Prisiminta, kad prieš metus, žiemą, lankydamasis Klaipėdoje jis skaitė paskaitą apie Graf Zeppelin skrydį aplink pasaulį (1929). Skrendant virš miesto iš laivavedžio kabinos plazdėjo nuleista Vokietijos prekybinio laivyno vėliava [*Handels Fahne des Deutschen Reiches*], tačiau per nuotolį jos beveik nesimatė. Mieste orlaivis nenusileido – nebuvo tinkamų betono luitų ir tvirtinamųjų stulpų, vadinamųjų orlaivių inkarų („*Luftschiff-Erdanker*“) bei būtino talkininkų būrio. Nuotraukose matome: Memel'yje orlaivis fotografuotas greta senamiesčio bažnyčių smailių (nuo nerijos), virš žiemos uosto ir plynės virš vakarinės miesto dalies (nuo kareivinių). Apie tos dienos orlaivio skrydį pranešė pagrindinis miesto laikraštis *Memeler Dampfboot*. Skelbtoje žinutėje juokauta, kad „dalis smalsuolių reginį stebėjo pakirdę iš lovų, dar su šlepetėmis, naktinėmis kepuraitėmis ir mūvėdami pižamomis, kiti trynė mieguistas akis ir negalėję patikėti, tikrovė tai ar sapno likučiai, tretieji gailėjosi gilaus paryčių miego ir praleistos istorinės akimirkos³“.

Tolesnis orlaivio skrydis driekėsi į Liepoją per Rygą (9 valandą 52 minutės numesta laišku dėžė), Taliną / Revel, Helsinkį (apsikeista siuntomis ir nusileista nakvynei). Kitą

„Graf Zeppelin“ virš Kuršių nerijos (tiesioji ties „Smelte-Hageno kopa“), 1931 m. liepos 27 d. apie 15 val. 30 min. (iš Klaipėdos apskrities viešosios I. Simonaitytės bibliotekos kraštotyros ir skaitmeninio skyriaus)

dieną (09 mėn. 25 d.) pasiekė Stokholmą (čia taip pat numesta laiškų dėžė) ir be tarpinių stotelių grįžo į prirašymo uostą Friedrichshafene. Antrasis skrydis aplink Baltijos jūrą įvyko 1931 gegužės 12–15 d. Šį kartą skrydžio linija vingiavo pietvakariniu jūros pakraščiu per Travemünde (Lübek), Rügeną, Malmö, Copenhagą, Flensburgą, Kielį, Travemünde iki Friedrichshafeno. Ataskaitoje rašoma, kad skrydžio metu tirti krantų kontūrai ir žemyno pakraščio oro srovių tinkamumas oreivystei.

Į Arkties vandenyno tolius

Antrasis orlaivio apsilankymas uostamiesyje įvyko 1931 m. liepos mėnesį. Spaudoje ir radijo žiniose pristatyti skrydžio tikslai ir laukiami atradimai. Apie skrydžio eigą sužinome iš Arkties ekspedicijos dienyno bei ledjūrių tyrėjo Makso Grotewahl'o mokslinio straipsnio⁶. Skrydžiui į Arktį pakilta iš Friedrichshafen'o uosto 24 dienos rytą, 8 val. 35 min. Toliau kelionė driekėsi per Berlyną (Stakenas) (6 val. ryto) į Karaliaučių ir išilgai Kuršių nerijos. 14 valandą 25 minutės kirto Kiaulės nugarą, skrido Rygos link, į Taliną ir Leningrad'ą (šiand. Sankt Peterburgas) ir į Norvegijos jūrą. Franco Jozefo žemėse Ramiojo kyšulio (*Stillen Sund* (Franz Josephs Land) vandenyse perduota pašto siunta Rusijos mokslinių tyrimų laivui ledlaužiui „Malyguin“ (Leningrad-NordPol). 30 dieną, 2 valandą 54 minutės, prasidėjo grįžtamoji skrydžio dalis į Leningradą per Rygą, Liepoją ir Klaipėdą. Virš Klaipėdos orlaivis skriejo saulėtą popietę. Grįžtant padarytos nerijos kopų gretinamosios geologinės nuotraukos. Toliau per Krant'ą (šiand. Zelenogradskas) vyko į Berlyną ir Friedrichshafeną. Įveiktas 10 600 kilometrų nuotolis, be nusileidimo skrido net 8 600 kilometrų^{5,6,7,8}.

Didžiųjų orlaivių saulėlydis

Paminėtinas 1933 m. rugpjūčio mėnesio 28 dieną skrydis į pasaulinę parodą Čikagoje [*Chicago Fahrt nach Weltausstellung Route*], kur iki spalio 28 d. orlaivis buvo rodomas greta didžiausių pasaulinių technikos pasiekimų ir naujovių¹. Iškiliausia Graff Zeppelin orlaivio šlovės valanda įvykusi 1936 m. kovo 4 d. parodomojo skrydžio greta didžiausio žmonijos istorijoje orlaivio G-LZ-129 „Hindenburg“ (laivo ilgis – 245 m, skersmuo – 41.2 m, talpa: 200,000 m³; varomi keturių Daimler-Benz 602 dyzelinių variklių). Vėlesnieji metai – tai Zeppelin klasės orlaivių nesėkmių ir spartaus atsitraukimo metai. Skausminga netektis įvyko 1937 m. gegužės 6 d. LZ-129 „Hindenburg“ skrido iš Kelno per Atlantą į Lakehurst (Naujasis Jersy). Dėl nepalankaus priešinio vėjo, kelionė užtrukus net septynias valandas. Besileidžiant orlaivyje (spėjama dėl elektrostatinio lauko iškrovos) išplieskė kibirkštis ir sprogo vandenilio dujos. Liepsna per dešimt minučių apėmė visą orlaivį, iš 36 keleivių žuvo 13, mirtinai susižeidė 22 iš 61 komandos narių. Bandytos tirti nelaimės priežastys, tačiau nelaimė pakirto vartotojų pasitikėjimą; per daug nuo oro užgaidų priklausančiais orlaiviais liautasi naudotis. Jie nurašyti iš apyvartos ir supjaustyti metalo atliekoms. Dangų užvaldė saugesni ir greitaigiais propeleriais varomi lėktuvai.

Atkurtų Zeppelin orlaivių galima pamatyti muziejuje Constanze (Vokietija, Bavaria). Nuolatinė paroda atidaryta 2006 m. buvusios orlaivių gamyklos pastate. Po 1993 metų pradėti gaminti naujausio modelio Zeppelin'ai (Zeppelin NT). Talpos užpildomos mažai degiomis Helio dujomis ir jie yra ženkliai saugesni. Lankytojams siūloma atrasti dalelę praėities, tylios ir neskubios kelionės žavesį.

LITERATŪRA

1. 15 Bilder vom Bau des Luftschiffes nach Originalaufnahmen, 1928; Werner Behrends. The Great Airships of Count Zeppelin, 2015. S. 8.
2. Erich Erdmann [Königsbergischer Zeitschrift journalist]. „An Bord des Luftschiffes“. Memeler Dampfboot, den 25 September (Donnerstag), 1930, Nr. 225, S. 3.
3. Anonymous. Graf Zeppelin über Memel: Das Luftschiff kreuzt, lebhaft Begrüßt, zwanzig Minuten lang über der Stad. Memeler Dampfboot, 25 September (Donnerstag), 1930, Nr. 225, S. 1, 3.
4. Anonymous. Auf der Ostseefahrt besuchte das Luftschiff „Graf Zeppelin“ auch Memel. Memeler Dampfboot, den 25. September (Donnerstag), 1930, Nr. 225, S. 1.
5. „Graf Zeppelin“ startet am 20. Juli zur Arktisfahrt. Memeler Dampfboot, den 28 Juli (Sonntag), 1931, Nr. 148, S. 2.
6. M. Grotewahl Die Aufgaben der Zeppelin-Polar-Expedition (Leiter Archivs für Polarforschung, Kiel), Memeler Dampfboot, den 30 Juli (Dienstag), 1931, Nr. 149, S. 6.
7. Lincoln Ellsworth, Edward H. Smith. Report of the Preliminary Results of the Aeroarctic Expedition with „Graf Zeppelin“, 1931. Geographical Review, Vol. 22, No. 1. (Jan., 1932), p. 61–82.
8. Luftschiff D-LZ-127 „Graf Zeppelin“ 24–31 Juli 1931 Polarfahrt (Skrydžio į Arktį žemėlapis).

Gyvenimas su jūra

Vyto Broniaus Karaciejaus fotografijose

Eugenijus SKIPITIS

Bitėnai

Fotografija besidomintiems „Rambyno“ žurnalo skaitytojams Vytauto Karaciejaus, Tarptautinės fotografijos meno federacijos nario, sukūrusio per dešimtį įvairių fotografijos ciklų, tokių kaip „Smėlio legenda“, „Draugų portretai“, „Teatro portretai“, plačiau pristatinėti nereikia. Taip jau atsitiko, kad šaknų Pagėgių krašte turintis menininkas apsigyveno Klaipėdoje, įsimylėjo jūrą ir kartu su ja išplaukė į plačiuosius kūrybinius vandenius. Pačiam autoriui dėl meninės vertės, ko gero, labiausiai prie širdies fotografijų ciklas „Malda jūrai“.

Pasak fotomenininko Gyčio Skudžinsko, „Vyta Karaciejų nuolatos dominančios temos – būtis, laikinumas, tikrovės ir fikcijos santykis. Dažniausiai objektyvo taikiklyje atsiduria ne realaus pasaulio, bet perkurtų situacijų veikėjai ir detalės. Autorinis braižas ir puiki nuojauta autorių pastato į vieną gretą su šiandienos vizualiosios kultūros tendencijas plėtojančiais menininkais.“

„Jūra yra ne tik vyksmas, kurį trokšti užfiksuoti, bet norisi ten nuolat būti. Todėl, kad akys ir protas išsilaisvina, pailsi, atsipalaiduoji, pasidaro gera, ir į dirbtuvę ar namo grįžti kitas žmogus. Akistatoje su jūra lieki vienas, ir tik Dievas nurodo

kelį, kurį pripėduoji. Kartais būna, kad eini ir nieko nematai – tik pro objektyvą, bet vis tiek yra vėjas, bangos, ošimas, ir visa tai tave dieviškai veikia. Šviesa, debesys nuolat keičiasi, ir gailiesi, jei nepagavai akimirkos, nesumedžiojai peizažo, ar apskritai tą dieną nenuėjai prie jūros“, – sako fotografas. O toliau apie save priduria: „Aš esu paprasčiausias kaimo bernas. Teko arti ir akėti, ir kumelę kinkyti, šienaut su dalgiu. Gyvenimas mane suformavo kiek kitokį: man reikia to, kas gražu. Negaliu fotografuoti atsitiktinių dalykų, fotografija turi būti estetiška, išpuoselėta, švari, tvarkinga. Jeigu joje yra koks daiktas, tai jis privalo būti reikalingas. Krisdamas man iš rankų fotoaparatas kartais taip pat padaro gerų kadru!“

Tegul ši kraštiečio Vytauto Karaciejaus nuotraukų publikacija dar kartą sustiprina jo ir mūsų meilę jūrai, tegul iš rankų nekrenta fotoaparatas, mums parodantis romantišką Klaipėdos krantinių virpėjimą, ūkuose sustingusią praeitį ir žuvėdrų sparnuose klegančią dabartį. Tai dar kartą leidžia su pasididžiavimu prisiminti, kad Rambyno kalnas yra tarsi tiltas, amžiams sujungęs Lietuvą su pajūriu, ir mums lemia gyventi su jūra.

Svajonių krantinė

Rudens spindulys

Rytas Klaipėdoje

Biržos tiltas

*Pakrantė**Poilsis*

Audra

Gaivus sidabras

Projektas „Pietų Baltijos dvarai“ (IV)

Juozas VERCINKEVIČIUS

Bitėnai–Trakai

Nuo 2018 metų Rambyno regioninio parko direkcijos įgyvendinamas projektas „Pietų Baltijos dvarai“ pasiekė finišą. Nuoseklus projekto veiklų fiksavimas laike leidžia plačiau suvokti ne tik vietinę, bet ir tarptautinę jo reikšmę. Apie beveik ketverius metus Pietų Baltijos regione ir Rambyno regioniniame parke vykusio Interreg programos projekto siekius bei jo baigiamąsias veiklas Lietuvoje šioje publikacijoje.

Ko buvo siekiama projektu?

Baltijos jūros pakrantė pasižymi unikaliu Europos kultūriniu kraštovaizdžiu. Tai dideli

dirbamos žemės plotai, dvarai ir pilys. Dvarai svarbūs Pietų Baltijos regiono istoriniame kontekste. Tai daugialypių kultūrinių ir politinių paminklų regionas. Tuo pat metu dvarai yra vietos, patrauklios neįprastų turizmo ir kultūros pasiūlymų kūrimui.

Projektu „Pietų Baltijos dvarai“ buvo siekiama geriau panaudoti šį Pietų Baltijos regiono kaimo vietovių turizmo potencialą, sustiprinant dvarų naudojimą Pietų Baltijos regiono kaimų vietovėse – sukurti rinkodaros metodą, grindžiamą bendra regiono istorija, dvarų kraštovaizdžiu ir neįprastais kultūros ir turizmo paslaugų pasiūlymais. Didinant

Projekto „Pietų Baltijos dvarai geografija“. Projekto archyvo nuotrauka

turistų ir tarpvalstybinių keliautojų skaičių Pietų Baltijos regiono kaimo vietovių dvaruose pagrindinio turizmo laikotarpio metu ir po jo, siekta prisidėti prie turizmo intensyvumo ir turizmo sezono pratęsimo šiame regione.

Siekiant užsibrėžto tikslo, viso projekto metu įgyvendintos bendros, visus partnerius sujungiančios projekto veiklos: visą regioną susiejanti paroda, vasaros festivaliai Pietų Baltijos regiono dvaruose, sukurtas ir paleistas į gyvenimą Pietų Baltijos dvarus identifikuojantis prekės ženklas (logotipas), visose šalyse vyko koordinaciniai partnerių susitikimai, sukurta projekto idėjos ir veiklų sklaidą palaukianti svetainė, išleistas bendras leidinys ir kt.

Partneriai prie bendrų projekto tikslų prisidėjo savarankiškomis veiklomis. Rambyno regioninio parko direkcija, atstovaudama šiame projekte Baltijos pajūrio Lietuvoje kaimiškąjį regioną ir kartu turizmui labai patrauklią vietovę, projekto metu įrengė pėsčiųjų taką Bitėnuose prie Bitės upelio, prie istorinės Lėnės Grigolait sodybos, perleido lietuvių kalba U. Lachauer knygą „Rojaus kelias“, sutvarkė ir pritaikė lankymui Šereiklaukio dvaro sodybos centrinę dalį, ilgąją medžių alėją ir

Koplyčios vietą; vykdė šios dvaro sodybos kompleksinius (istorinius, arboristinius ir archeologinius) tyrimus ir juos paskelbė svetainėje; sukūrė novatoriško Šereiklaukio dvaro panaudojimo koncepciją, suorganizavo tris vasaros renginius dvaro aplinkoje; išleido turistinę brošiūrą dviratininkams; sukūrė du Šereiklaukio dvarą ir Rambyno regioninį parką reprezentuojančius filmus; projektas reguliariai viešintas periodiniuose leidiniuose, svetainėse, socialiniuose tinkluose.

Dabar apie keletą paskutiniųjų projekto veiklų Rambyno regioniniame parke.

Svečiai iš Vokietijos Rambyno regioniniame parke

2021 metų rugsėjo 15 dieną Rambyno regioniniame parke apsilankė pagrindinio projekto partnerio Vokietijoje atstovė žurnalistė Annika Kiehn ir Manfredas Achtenhagen, rūmų ir dvarų asociacijos Meklenburge-Pomeranijoje narys. Kadangi Annika rengė straipsnį, populiarinantį projekto vietovę Lietuvoje – Rambyno regioninį parką – ir čia gyvenančius žmones bei įdomias jų istorijas, jie atvažiavo savo

Projekto vadovė D. Milašauskienė su svečiais Annika Kiehn ir Manfredu Achtenhagen ant Rambyno kalno. I. Meirės nuotrauka

akimis pamatyti Rambyno apylinkių grožį ir dvarų situaciją bei susitikti su žmonėmis, juos pakalbinti. Svarbiausias Annikos tikslas buvo susitikti su Bitėnuose gyvenančia Lėnės Grigolaitytės-Kondratavičienės dukra Irena Karkleliene. Deja, dėl garbaus amžiaus ponios Irenos sveikatos būklės jų pokalbis taip ir neįvyko. Trumpą interviu davė ponios Irenos sūnus Mindaugas Karklelis. Ne paslaptis, kad Lėnės Grigolaitytės prisiminimų ir pasakojimų pagrindu vokiečių žurnalistės U. Lachauer parašyta knyga „Paradiesstraße“ (liet. „Rojaus kelias“) tapo bestseleriu ir buvo išversta net į penkiolika Europos kalbų, taip pat ir lietuvių. Pirmą kartą šią knygą išleido „Baltų lankų“ leidykla 2001 metais. Projekto „Pietų Baltijos dvarai“ lėšomis knyga lietuviškai perleista antrą kartą. Rengdama straipsnį žurnalistė Annika Vokietijoje buvo susitikusi ir su šios knygos autore Ulla Lachauer.

Vėliau svečiai vyko apžiūrėti palei Bitės upelį įrengto tako, dedikuoto knygos „Rojaus kelias“ herojei Lėnei Grigolaitytei-Kondratavičienei. Perėję Bitės krantus jungiantį naują lieptą svečiai susipažino su stenduose pateikta istorine informacija, išbandė naujai įrengtą

apžvalgos vietą į Bitės upelio slėnį ir „Mažosios Lietuvos paveikslų sodą“, pasidžiaugė visu takeliu. Po to svečiai, lydimi Rambyno regioninio parko direktorės Dianos Milašauskienės, išvyko apžiūrėti šio projekto lėšomis atnaujinto Šereiklaukio dvaro: aplankė išvalytą nuo bešeimininkių statinių dvaro sodybos centrinę dalį, atrastus ir nuo medžių apvalytus bei išryškintus dvaro rūmų pamatus ir prie jų augančią senąją dvaro liepą, kuriai buvo atlikti arboristikos darbai, įrengtą lauko informacinę sistemą, sutvarkytą ir simboliškai kryžiumi paženklinatą Koplyčios vietą bei dvarininkų kapines. Kelionėje svečius taip pat lydėjo ir vertėjavo į vokiečių kalbą Pagėgių krašto Turizmo bei verslo informacijos centro vadovė Ilona Meirė.

Projekto partnerių ir dvarų savininkų (operatorių) susitikimas Danijoje

2021 m. rugsėjo 20–23 d. pas projekto partnerius Danijoje – Lolland-Falster muziejų – vyko ekspertų konferencija ir partnerių susitikimas bendrais projekto klausimais. Į šiuos renginius vyko projekto partnerių Lietuvoje

Viešnios iš Lietuvos I. Meirė, R. Rupulevičienė ir D. Milašauskienė restauruotoje istorinėje virtuvėje Lolland-Falster muziejuje su muziejaus ir virtuvės šeimininke – muziejininke Luise

atstovai: Klaipėdos universiteto dėstytoja Rasa Rupulevičienė ir Rambyno regioninio parko direktorė Diana Milašauskienė. Į Daniją kaip ekspertė, susijusi su dvarų paveldo novatorišku įveiklinimu turizmo tikslams, vyko Ilona Meirė – Pagėgių turizmo ir verslo informacijos centro, administruojančio Vilkyškių dvaro arklidžių pastate įsikūrusi istorijos inkubatorių, vadovė. Renginys vyko Fuglsang miestelio teritorijoje esančioje dvaro sodyboje. Rugsėjo 20 dieną vyko visų projekto partnerių darbinis pasitarimas. Jame pranešimą apie projekto veiklas Lietuvoje pristatė Rambyno regioninio parko direktorė D. Milašauskienė. Rugsėjo 21 dieną vyko dvarų ekspertų konferencija. Joje pranešimą „Dvarų pritaikymo koncepcijos Lietuvoje“ skaitė Klaipėdos universiteto dėstytoja Rasa Rupulevičienė. Trečiąją dieną renginio dalyviai vyko į pažintinę ekskursiją, kurios metu lankė Danijos dvarus ir pilis, taip pat Lolland-Falster muziejų Pederstrup vietovėje. Laisvu laiku prieš ir po renginių buvo galimybė lankyti ir gėrėtis išpuodingu, ypač kruopščiai prižiūrimu Fuglsang dvaro parku, kuriame sukaupta didžiulė sumedėjusių augalų kolekcija iš viso pasaulio.

Baltijos dvarų paroda – septyni vaizdai į bendrą dvarų kraštovaizdį

Nuo 2022 metų vasaros pietų Baltijos regione – septyniose vietovėse, kur įgyvendinamas Interreg projektas „Pietų Baltijos Dvarai“ – pradėjo veikti nuolatinė lauko paroda apie dvarų paveldą šiose vietose. Pietų Baltija visada buvo sritis, kurioje judėjo žmonės, prekės, idėjos ir armijos. Tai bendros istorijos regionas, kurį sieja šeimos ryšiai, ekonominė veikla ir sienų pokyčiai. Paroda „BALTIC MANORS“ (BALTIJOS DVARAI) nušviečia daugiau nei apie 1000 dvarų ir dvarų gyvenimą praeityje ir dabartyje Švedijos, Danijos, Vokietijos, Lenkijos ir Lietuvos vietovėse.

Per projekto laikotarpį buvo kuriama parodos koncepcija, iš visų partnerių renkama informacija, atliekami derinimai ir tekstų vertimai į anglų bei kitų partnerių šalių kalbas, vizualinės informacijos parinkimas ir derinimas, maketavimo ir maketų derinimo darbai. Kiekvienas projekto partneris turėjo parinkti reprezentatyvią vietą, kur galėtų stovėti lauko paroda. Buvo nuspręsta, kad tai bus greta vienas kito stovintys du 2x2 m dydžio kubo formos

įrenginiai (iš viso 8 informacinės plokštumos). Kadangi Rambyno regioninis parkas yra saugoma teritorija ir čia labai svarbu nepažeisti kraštovaizdžio vientisumo, buvo priimtas sprendimas čia statyti mažesnius lauko parodos įrenginius, t. y. 1,5x1,5 m.

Šią tarptautinę parodą sudaro septynios dalys, išdėstytos penkiose Baltijos jūros regiono šalyse. Kiekvienoje iš šių vietų dvarų aplinkoje įrengti parodos kubai, kuriuose pateiktas įvadas į dvarų temą šiame regione ir pateikiamas konkretus regiono bendro dvaro paveldo aspektas. Lietuvoje kubai pastatyti Rambyno regioniniame parke Vilkyškių miestelyje. Parodos įrenginiams vieta parinkta judrioje, gerai apžvelgiamoje vietoje prie atnaujinto Vilkyškių dvaro arklidžių pastato, kur įsikūręs istorijos inkubatorius. Parodos įrenginius Rambyno regioninio parko direktcijos užsakymu pagamino ir pastatė Klaipėdoje įsikūrusi reklamos kompanija UAB „Kadrus“. Lauko paroda pietų Baltijos šalyse veiks penkerius metus. Prie Vilkyškių dvaro paroda atidaryta birželio 24 dieną baigiamojo festivalio Lietuvoje „Atviri vasarvidžiui Mažosios Lietuvos dvarai – 2022“ metu.

Projekto partneriai iš visų penkių pietų Baltijos šalių nuoširdžiai kviečia visus aplankyti šias vietas – kviečia prisijungti ir patirti daug gerų emocijų patrauklioje kelionėje po dvarų peizažą pietų Baltijos regione.

Žurnalas

„Istorijos iš atgimusio užmiesčio“

Kaip dar viena finalinė visus projekto partnerius jungianti ir projektą vainikuojanti veikla buvo visų partnerių pastangomis sukurtas ir išleistas žurnalas „Istorijos iš atgimusio užmiesčio“ (Stories from the reawakened hinterland). Jame pateiktos įdomios istorijos apie kiekvieną vietovę iš projekte dalyvaujančių valstybių ir / ar jos žmonės, padedančios apsispręsti ryžtis keliauti į šalis aplink pietų Baltiją ir ten aplankyti puikų dvarų kraštovaizdį labiau nuo karštųjų turizmo taškų nutolusiose kaimiškose vietovėse, pasinaudoti novatoriškais, įdomiais pasiūlymais dvaruose ir jų aplinkoje. Leidinyje pateikti svarbiausi regionų, apie kuriuos rašoma, turizmo paslaugų teikėjų pasiūlymai bei jų kontaktai. Leidinys pristatytas baigiamosios projekto konferencijos metu. Tiražas paskirstytas visiems projekto partneriams. Lietuvą pasieks 1000 leidinio

egzempliorių, kurie bus išdalinti Vakarų Lietuvos dvarų valdytojams ir turizmo informacijos centrams.

Baigiamoji projekto konferencija Lenkijoje Wejherowo

Birželio 13–15 dienomis vyko baigiamoji projekto „Pietų Baltijos dvarai“ konferencija. Trijų dienų renginį organizavo vienas iš projekto partnerių Lenkijoje – Wejherowo dvare įsikūręs Kašubijos-Pomeranijos literatūros ir muzikos muziejus. Baigiamajame projekto renginyje dalyvavo ne tik projekto partneriai iš visų pietų Baltijos regiono šalių, bet ir didelė grupė dvarų valdytojų ir savininkų, globojančių didesnius ar mažesnius dvarus bei teikiančius juose pačias įvairiausias inovatyvias paslaugas lankytojams, atstovai iš savivaldos, vietinių ir tarptautinių turizmo asociacijų, Lenkijos turizmo departamento, dvarų paveldo tyrinėtojai-ekspertai. Iš Lietuvos baigiamąją konferenciją dalyvavo partnerio Lietuvoje – Rambyno regioninio parko direkcijos – projekto dalies vadovė Diana Milašauskienė. Konferencijos dalyvių dėmesiui buvo pristatyti projekto metu ir lėšomis visose 5 valstybėse gausiai išleisti įvairūs leidiniai: turistiniai bukletai, brošiūros, dvarų paveldą pristatančios knygos, atvirukai, žemėlapiai. Sveikinimo žodį tarė viso projekto vadovas Jens Masuch ir Kašubijos-Pomeranijos literatūros ir muzikos muziejaus

vadovas Tomasz Fopke. Pranešimus pristatė pagrindinio partnerio – Pomeranijos turizmo asociacijos atstovė Olga Karrasch (Vokietija), Šiaurės Kašubijos turizmo asociacijos atstovas Radosław Kaminski (Lenkija), Maklenburgo-Pomeranijos dvarų ir dvarų sodybų asociacijos atstovas Robert Uhde (Vokietija), Muziejų asociacijos atstovė nuo Svanenholm pilies Gunnel von Blixen Fienecke (Švedija), Lolland-Falster muziejaus atstovė Anna-Elisabeth Jensen (Danija), Kašubijos-Pomeranijos literatūros ir muzikos muziejaus atstovė Benita-Grzenkowicz-Ropela (Lenkija), Rambyno regioninio parko direkcijos atstovė Diana Milašauskienė (Lietuva), Asociacijos „Pomeranijos dvarai“ atstovas Janusz Pieniążek (Lenkija), įmonės „Geyer Creative“ atstovas Oliver Geyer (Vokietija). Po pranešimų vyko diskusija, kurioje dalyvavo visų projekto partnerių atstovai, taip pat asocijuoto partnerio Latvijos dvarų ir dvarų sodybų asociacijos atstovas Janis Lazdāns (Latvija), Panemunės pilies ir Vilniaus menų akademijos atstovas Marius Daraškevičius (Lietuva), Svanenholm pilies visuomeninės organizacijos atstovas Bertil Nilsson (Švedija), Pietų Baltijos regiono dvarų tyrimo centro atstovas Thomas Wilke (Vokietija), EUSBJR turizmo politikos sritys koordinatorė Magda Leszczyna-Rzucidlo.

Darnus dvarų paveldo pritaikymas turizmui, palaikymas ir parama dvarų savininkams / naudotojams / operatoriams, dvarų

Žurnalas pristatytas baigiamąjoje projekto konferencijoje Wejherowo, Lenkija. D. Milašauskienės nuotrauka

Projekto vadovas Jens Masuch dalinasi išpūdziais su bendraminčiais (centre). D. Milašauskienės nuotrauka

Ciekocinko dvaras. D. Milašauskienės nuotrauka

Jackowo dvaras. D. Milašauskienės nuotrauka

Rzućewo pilis. D. Milašauskienės nuotrauka

Godętowo dworas. M. Daraškevičiaus nuotrauka

sodybų vystymas, kad jos taptų kultūros centrais kaimiškose vietovėse – tai aiški žinia ir strateginė kryptis kaimiškų vietovių savivaldos institucijoms visame Baltijos regione. Tokia apibendrinta mintimi užbaigta diskusija.

Baigiamojo projekto „Pietų Baltijos Dvarai“ renginio dalyviams organizuotas 1 dienos turas po svarbiausius ir įdomiausius šiaurinės Kašubijos regiono dvarus: Wejherovo, Jackovo, Ciekocinko, Sasino, Krokovo, Rzucewo, Rekowo, Godętowo.

Festivalis „Atviri vasarvidžiui Mažosios Lietuvos dvarai – 2022“

Birželio 23–24 dienomis, priderinus prie tradiciškai daugiau beveik 140 metų Rambyne organizuojamų Joninių, vyko baigiamasis projekto vasaros festivalis Lietuvoje – „Atviri vasarvidžiui Mažosios Lietuvos dvarai – 2022“. Dėl festivalio organizavimo paslaugos sutartis pasirašyta su Pagėgių kultūros centru, tradiciškai organizuojančiu Joninių šventę ant Rambyno kalno. Organizuojant prie šios vidurvasario šventės priderintą festivalį siekta jį papildyti su Mažosios Lietuvos dvarais susijusiais renginiais ir originalia šio regiono tradicija. Tam tikrą atspalvį festivaliui suteikė ir dar vienas šviežias įvykis Rambyno regioniniame parke – tai gamtos paminklo „Raganų eglė“ dalies kamienų lūžis 2022 metų sausio 30 d. Siekiant kilniam tikslui panaudoti šio unikalaus medžio nulūžusių stiebų medieną, sumanyta vieno iš festivalio renginių metu išskobti iš jos muzikos instrumentus – liaudiškas kankles.

Festivaliniai renginiai prasidėjo prie Rambyno regioninio parko lankytojų centro. Nuo priešpiečio čia šurmuliavo amatų kiemelio dalyviai ir svečiai. Jų nebuvo labai gausiai, nes buvo darbo diena, bet kas atėjo – tikrai nesigailėjo. Skambiais koncertinių kanklių akordais renginį atidarė kanklininkė Aistė Bružaitė ir Jurbarko kultūros centro kaimo kapela „Santaka“ (vadovas P. Pojavis). Savo miklias rankas bei darbus demonstravo krepšių meistras iš Juknaičių Alfonsas Kazlauskas, juostelių audimo meistrės iš M. Jankaus muziejaus Bitėnuose, juostų pynimo meistrė iš Klaipėdos Vida Mataitienė, įvairiausiais rankdarbiais džiugino šilgališkė Vida Gečienė, dailės dirbiniais ir paveikslais – pagėgiškė Vida Šveikauskienė. Muzikos instrumentų meistras iš Babtų

Skalmantas Barkauskas demonstravo aukštą savo amato pilotažą ir pagamino dvejus liaudiškas kankles bei būgną, o Danutė ir Arūnas Baužai demonstravo kulinarinį paveldą, kepdami „vofelius“ ir virdami „kafiją“. Birželio 23-osios vakarą Joninių ant Rambyno kalno metu vienas kankles Rambyno regioninio parko direkcijos vardu Pagėgių kultūros centrui padovanojo pats jų autorius – kanklių meistras Skalmantas Barkauskas. Birželio 24 d. Šereiklaukio dvare vykusio festivalinio renginio metu kitas kankles projekto „Pietų Baltijos dvarai“ vadovė Diana Milašauskienė perdavė Vilkyškių dvare įsikūrusio Istorijos inkubatoriaus vadovei Ilonai Meirei, kad skambėdamos unikaliu būdu pratęstų šios išskirtinės Pagėgių krašto gamtos vertybės gyvenimą.

Birželio 24 dieną festivalis tęsėsi Vilkyškiuose, kur miestelio centre prie Vilkyškių dvaro sodyboje veikiančio Istorijos inkubatoriaus buvo atidaryta lauko paroda „Pietų Baltijos dvarai“. Toliau festivalio svečiai pakeliui link Šereiklaukio dvaro buvo kviečiami aplankyti gamtos paminklą „Raganų eglę“. Prie medžio juos pasitiko teatralizuoti laumių trijulės „monai“ ir galimybė nusifotografuoti įkišus galvą į nudirtą Raganų eglės žievę. Šereiklaukio dvare tądien šurmuliavo net du renginiai. Popietę iš įvairių vietų susirinkę interesantai ir žoliavimo tradicijos mėgėjai galėjo mėgautis ilgiausios metų dienos teikiamais malonumais ir privalumais gamtos apsuptyje įsikūrusioje Šereiklaukio dvaro aplinkoje. Kiekvienas galėjo pasiklausyti įdomių pasakojimų ir pastebėjimų apie žoliavimo tradiciją Mažojoje Lietuvoje ir, be abejo, sau susirinkti pačių vaistingiausių žolynų kraitelę. Juk būtent per šv. Joną didžiausia žolių gydomoji galia! Juos lydėjo, apie žoliavimo meną pasakojo vaistažolių žinovė iš Krikiškių Reda Tamašauskienė. Prišžoliavusius popietės kafijai prisėsti po dvaro medžių šešėliu pakvietė Mociškių palivarko šeimnininkai Rasa ir Sigita Stoniai. Jie ne tik apie kulinarinį paveldą pasakojo, bet ir visus dvaro svečius vaišino pagal senąją receptūrą iškeptu tradiciniu pyragu štrudeliu, „kafija“ ir kitais pavakarių gardumynais.

Į po 2021 m. vykdytų tvarkymo darbų atjaunėjusį Šereiklaukio dvarą tą pavakarę rinkosi visi, kas šiam dvarui neabejingi: čia gimę ir auge, čia dabar gyvenantys, mėgstantys dvarų įdomybes, politikai, verslininkai, turistai, ir visi kiti, kam buvo smalsu ties Nemuno

ir Jūros santaka jau kelis šimtus metų gyvuojančiame, klestėjimą, permainas bei nelaimės patyrusiame, bet gyvame Šereiklaukio dvare išgirsti Klaipėdos Brass kvinteto koncertą. Pamatyti, kuo gyvas ir įdomus buvo ir ateityje gali būti šis didingą istoriją ir čia gimusias asmenybes menantis dvaras. Ši festivalio dalis, skambiai pavadinta „Tarp praeities ir dabarties“, organizuota naudojantis 2021 metais sukurta „Šereiklaukio dvaro novatoriško panaudojimo koncepcija“. Koncepcijos autorius Eugenijus Skipitis. Būtų gražu ir prasminga, kad Pagėgių kultūros centras, pastiprintas ir palaikomas Pagėgių savivaldybės administracijos, pratęstų projekto metu pradėtą koncertų dvare tradiciją ir ją išplėtotų. Juo labiau, kad progų tikrai bus. Jau ateinančiais 2023 metais čia gali būti paminėtos Šereiklaukio dvare gimusio Rytų Prūsijos prezidento, Emanuelio Kanto mokinio Heinricho Teodoro Šiono 250-osios gimimo metinės.

Išvados

1. Nuo 2018–2022 m. Rambyno regioninio parko direkcijos įgyvendintas Interreg

projektas „Pietų Baltijos dvarai“ leido nauju žvilgsniu pažvelgti į dvarų paveldo pritaikymo pažinimui galimybes kaimiškose vietovėse.

2. Dvarų įtakoje susiformavęs kultūrinis kraštovaizdis ir greta esančios gamtinės aplinkos elementai projekto metu sutvarkyti, atkurti, pabrėžiant tam tikrų elementų ir istorinių asmenybių reikšmę.

3. Įrengta minimali infrastruktūra, išleistas patogus turistinis leidinys atvėrė galimybes savarankiškai pažinti Rambyno regioninį parką, o ypač Šereiklaukio dvaro sodybą.

4. Perleista pagal bitėniškės Lėnės Grigolait-Kondratavičienės pasakojimą parengta ir Europoje bestseleriu tapusi U. Lachauer knyga „Rojaus kelias“ bei prie Bitės upelio įrengtas takelis tarp Jankų ir Grigolaičių sodybų dar kartą atkreipė dėmesį į istorinio krašto paveldo ir jo atminimo saugojimo per asmenis būtinybę.

5. Dendrologiškai, istoriškai ir archeologiškai ištirtas Šereiklaukio dvaras, kas suteikė naujų žinių apie dvaro želdinius ir jų

2022-06-23 11:00. Prie Rambyno regioninio parko Lankytojų centro pradeda šurmuliuoti amatų kiemelis. Centre iš kairės į dešinę stovi renginio vedėja Ilona Meirė ir projekto vadovė Diana Milašauskienė. Už jų linksmu kūrinių festivalinę šventę pradeda Jurbarko kultūros centro kapela „Santaka“. Sigito Kancevyčiaus nuotrauka

Aistė Bružaitė dalyvių ausis pamalonino švelniomis koncertinių kanklių melodijomis. Pagėgių savivaldybės kultūros centro nuotrauka

Kanklių meistras Skalmantas Barkauskas rodė, kaip gaminamos kanklės. Direkcijos kiemelyje tądien gimė dvejos liaudiškos kanklės. Jos padarytos iš gamtos paminklo, Raganų eglės kamieno, kurį nulaužė 2022 sausio 30 d. siautusi vėtra, medienos. Idėjos autorius Rambyno RPD vyr. specialistas, kraštotvarkininkas Vaidotas Klimantavičius. Pagėgių savivaldybės kultūros centro nuotrauka

Juostelių audimo amatą demonstravo M. Jankaus muziejininkės. Pagėgių savivaldybės kultūros centro nuotrauka

2022-06-24 prie Vilkyškių dvare įsikūrusio istorijos inkubatoriaus atidaryta lauko paroda „Pietų Baltijos dvarai“. Pagėgių savivaldybės kultūros centro nuotrauka

Nuotrauka atminčiai. Dvarų festivalio dalyviai su Klaipėdos brass kvinteto atlikėjais. Pagėgių savivaldybės kultūros centro nuotrauka

būklę, leido nustatyti naujus istorinius faktus, patikslinti per I Pasaulinį karą sugriautų dvaro rūmų, sovietmečiu nuardytos dvarininkų koplyčios vietas ir jas išeksponuoti.

6. Įrengiant simbolinę kryžių dvarininkų koplyčios vietoje Koplyčkalnyje, atkurtas istorinis kraštovaizdis, fiksuotas nuo ilgosios alėjos į Koplyčios kalną.

7. Arboristiškai sutvarkyta prie dvaro rūmų pamatų tebeauganti senoji liepa leido atkreipti dėmesį į krašto medžių senolių apsaugos būtinybę.

8. Atlikta studija, parengta Šereiklaukio dvaro novatoriško pritaikymo koncepcija bei 2019, 2021 ir 2022 metais Šereiklaukio dvare organizuoti festivaliniai renginiai padarė pradžią ir sudarė prielaidas toliau tęsti didingos Šereiklaukio dvaro istorijos, tradicijų, su dvaru susijusių žymių asmenų populiarinimui bei dvaro sodybos pritaikymui viešai pažinti.

9. Sukurti, anglų kalba įgarsinti reprezentaciniai filmukai apie Rambyno regioninę parką ir Šereiklaukio dvarą, informacijos sklaida per tarptautinę Pietų Baltijos dvarų

projekto svetainę, projekto pasiekimų pristatymas tarptautiniuose projekto renginiuose leido nešti gerą žinią apie Rambyną ir jo paveldą toli už Lietuvos sienų.

10. Dalyvavimas tarptautiniame projekte sudarė galimybę gauti papildomas lėšas Rambyno regioninio parko kraštovaizdžio tvarkymui, tyrinėjimui, jo vertybių viešinimui tarptautiniu lygmeniu ir galimybę augti bei tobulėti Rambyno regioninio parko direkcijos kolektyvui.

11. Reguliarus projekto veiklų viešinimas spaudoje leido užfiksuoti projekto įvykius laike ir palikti saugią žinią ateičiai.

Šios informacijos turinys yra tik autoriaus atsakomybė ir jokių būdu negali būti laikomas atspindinčiu Europos Sąjungos, Vadovaujančiosios institucijos arba Pietų Baltijos pasienio bendradarbiavimo programos 2014–2020 m. Jungtinio sekretoriato požiūrį.

Nuotr. iš projekto „Pietų Baltijos dvarai“ archyvo

European
Regional
Development
Fund

Šaltinis – Voruta, 2022 Nr. 3 (877)

Kaip Friedrichas II gavo „Bulvių karaliaus“ titulą

Anatolijus JAKIMOVAS

Vilnius

Apie tai yra keletas istorijų. Kalbant apie bulvių Prūsijoje atsiradimą, pirma reikia prisiminti jos Brandenburgo provinciją ir karaliaus Friedricho II pastangas bei gudrybes populiarinant šią maistinę kultūrą. Būtent iš Brandenburgo žemės apie 1748 metus bulvė pradėjo savo kelionę Prūsijos karalystėje.

Jei kada būsite Potsdamo Sansusi rūmuose (Schloss Sanssouci), ieškokite netoliese Friedricho Didžiojo kapo. Nušėkite, jog bet kuriuo metų laiku ant antkapio bus bulvių, kurias atneša lankytojai, skatinami istorijų apie Prūsijos karalių ir bulves.

Praėjus vos keleriems metams po atėjimo į sostą 1740 m., Friedrichas II galvojo, kaip galėtų įtikinti ūkininkus auginti bulves savo laukuose. Šią idėją galėjo sustiprinti ir jo sesuo Vilhelmina, tuo metu gyvenusi Aukštutinėje Frankonijoje, nes tame regione bulvės augintos maždaug nuo 1650 m.

Tačiau prūsų valstiečiai priešinosi naujos daržovės auginimui, o nežinodamas, ką daryti, karalius skelbė privalomus bulvių auginimo įsakymus. Pasakojama, kaip jis liepė savo kareiviams dieną akylai saugoti karališkuosius bulvių laukus, bet ne

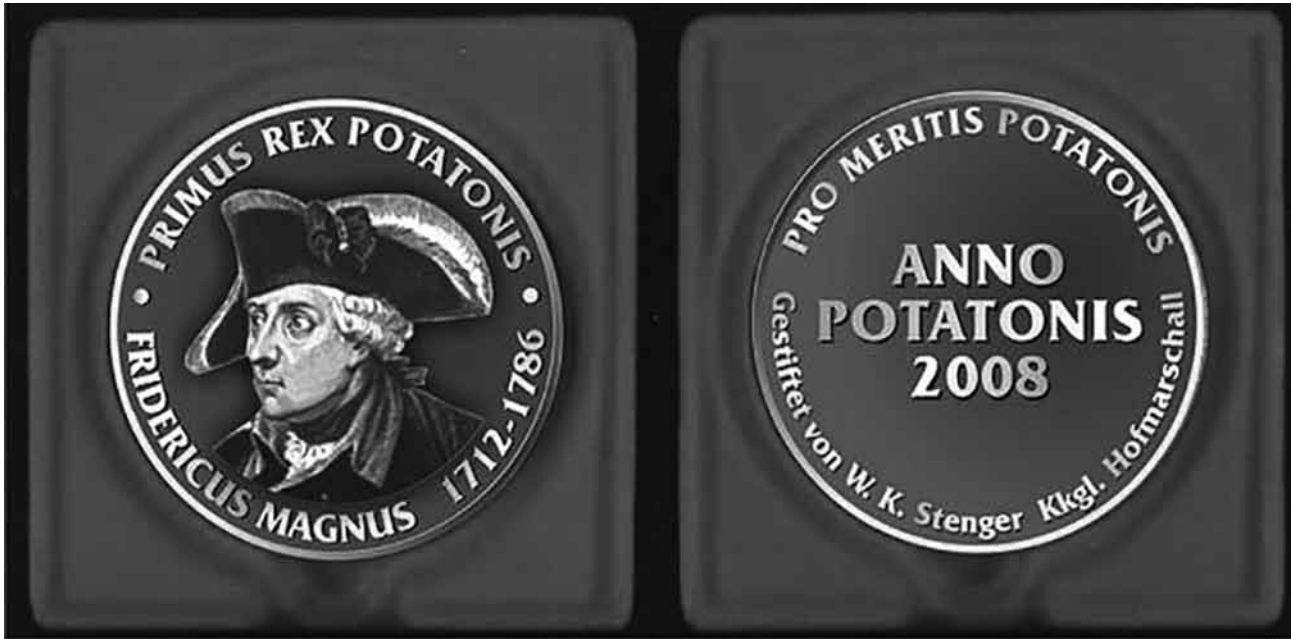
Friedrichas II. Beveik visi XIX amžiaus vokiečių istorikai gyrė jo vadovavimą, administracinį efektyvumą, atsidavimą pareigoms ir sėkmę siekiant Prūsijai galios Europoje.

taip atidžiai juos stebėti naktį, kad smalsuoliai galėtų pavogti paslaptinius augalus ir sodinti savo daržuose. Šiuo neįprastu metodu jis priviliojo Brandenburgo provincijos žmones susidomėti bulvėmis ir jas auginti. Tokia legenda atspindi daugelio Vokietijos žmonių požiūrį, kad ne tik prūsai yra skolingi Friedrichui II už bulvės įveisimą. Bet ar tai tiesa?

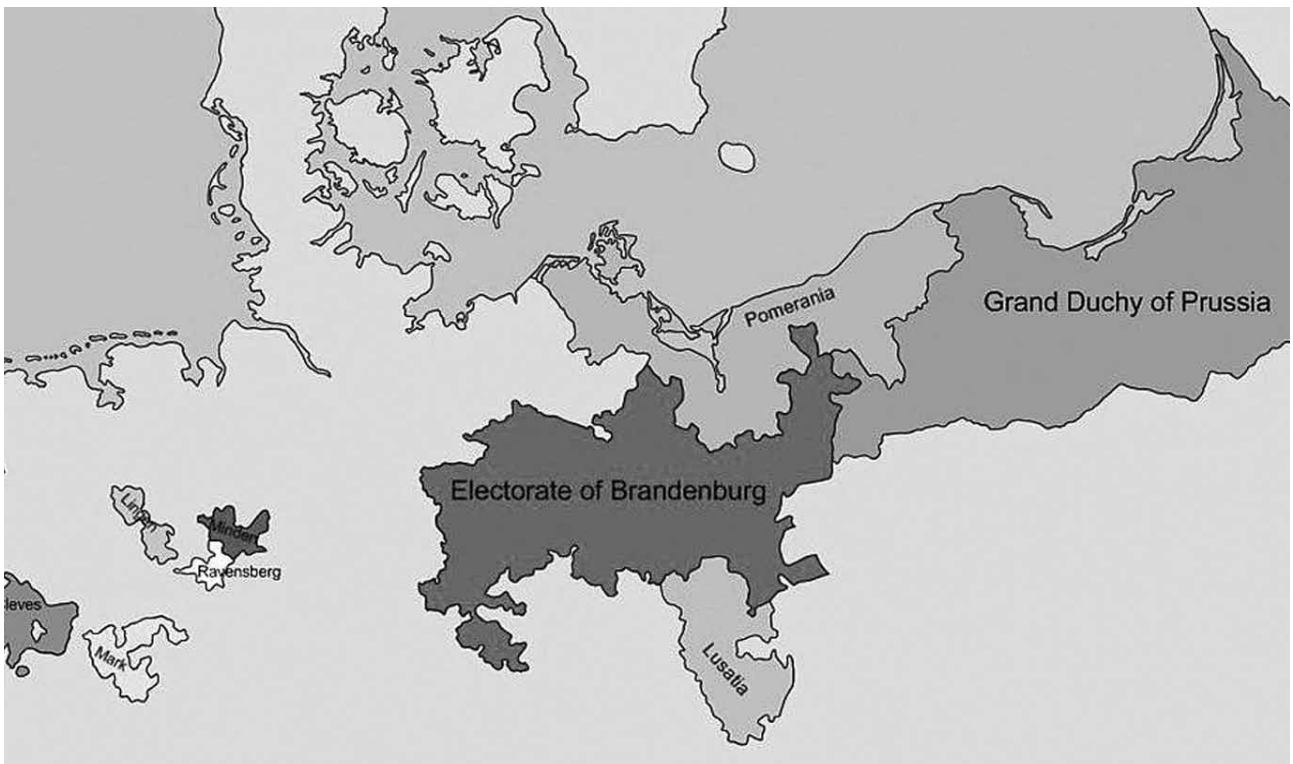
Reikia atskleisti dar vieną faktą, kad smagūs

saugomų bulvių laukų įvykiai greičiausiai nevyko Brandenburge – Prūsijoje. Dar prieš atsirandant vokiškajai legendos versijai, panaši istorija buvo papasakota Prancūzijoje, tačiau joje buvo kitas veikėjas. Tai prancūzų „bulvių tėvas“ Antoine'as Parmentier, kuris, kaip teigiama, naudojo gudrybę su saugomais laukais, kad sudomintų savo tautiečius naujuoju augalu.

Tačiau Friedricho II veiksmai atskleidžia realias

2008 metais 222-osioms „bulvių karaliaus“ mirties metinėms skirtas medalis. Iš viso jo nukaldinta tik 75 egzemplioriai

Brandenburgo sritis buvo dinastinės galios branduolys ir 1701 m. administraciškai sujungta su Prūsijos karalyste. 1815 m. ji tapo Prūsijos provincija ir tokia išliko po Vokietijos suvienijimo (1871 m.) ir iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Po karo Brandenburgo dalis į vakarus nuo Oderio buvo sudaryta kaip atskira valstybė, kai 1947 m. sąjungininkai išformavo Prūsiją.

jo pastangas diegiant šią naują maistinę kultūrą. Jo valia leidžiami atitinkami įsakymai (paskelbta 15), iš jų 11 buvo skirti Silezijos sričiai, bet ir Brandenburgo neaplenkė karališkieji bulvių aplinkraščiai. Pavyzdžiui, 1748 m. regentas paprašė Neumarko (rytinė Brandenburgo dalis) rinkėjų ir pareigūnų įsakyti savo dvarų valstiečiams ir miestų valstiečiams auginti bulves. Be to, pareigūnai privalėjo statistiškai registruoti, kiek bulvių buvo pasodinta ir kiek prikasta. Kai kurios tokios lentelės išliko ir dabar galima teigti, jog pradžioje daugelis ūkininkų nerodė didelio entuziazmo dėl tokių įsakymų. Bulvių derliaus rezultatai daugumos bendruomenių buvo itin kuklūs.

Kai ir vėliau bulvių auginimas nepasistūmėjo į priekį, 1765 m. karalius įsakė žemdirbystės prekybos subjektams vėl auginti gumbus grasindamas sankcijomis. Nuo tada Brandenburgo regione reikalai vystėsi pozityviau, o Friedrichas II 1774 m. leidinyje „Kurmärkische Kammer“ pastebėjo: „Dabar esame labai patenkinti gera šios kultūros pažanga“. Statistika taip pat patvirtina, kad bulvių auginimas Prūsijos Brandenburgo provincijoje nuo 1765 iki 1774 m. padvigubėjo.

Regis, Prūsijos karaliaus žemės ūkio inovacijų pastangos prūsams išties buvo reikšmingos, kad net Kristijonas Donelaitis 1765–1775 m. parašytuose „Metuose“ ne šiaip sau du kartus mini bulves:

*Nugi dabar, ką tikt įmanot, sėkite sėklas!
Sėkite kopūstus, morkus su didele sauja;
Ropių, pastarnokų, sviklų beigi repukų;
Taip ir šalkių su gardžiais kartupelių valgiais
Sėt ir įvaisyt, pridabot ir kuopt nepamiršk!*

*Ar po tam visaip virti kartupelių valgiai
Ir kelmučiai, kad juos sav su uždaru verdi,
Vislab bus gardu ir tav didei susigadys,*

Karo laikų pikantiškas atvirukas – kareivio gundymas bulvėmis

Nors Friedrichas įsakmiai bandė paskleisti bulves šalyje, tačiau faktai byloja, kad jis tinkamai nežinojo apie šios maistinės kultūros paplitimą savo valdose. Teltovo mero laiškas (1748 m.) dėl pirmojo karaliaus „bulvių įsakymo“ suteikia informacijos apie tai. Jame jis informavo valdžią, kad karališkasis nurodymas neturi būti taikomas Teltove, nes „vietiniai piliečiai, ypač sodininkai, jau sodina šią naują žemės augalą iš Peru“. Išlikę duomenys rodo, kad teltoviečiai tuo metu prikasdavo apie 150 centnerių bulvių, o tai reiškia, kad bulvės šioje vietovėje jau buvo žinomos. Kituose šaltiniuose aprašoma, kad nuo 1730 m. bulvės augintos Berlyno regione, Prignitz'e ir Mittelmark'e. Šių vietovių ūkininkai sodino jas kaip ir maistui, taip ir gyvulių pašarui. Tačiau nereikėtų manyti, kad bulvės (*Solanum tuberosum*) anksčiau visai nebuvo žinomos, nes Didysis Kurfiurstas jas augino savo pomėgių sode nuo 1663 metų. Žinoma, kunigaikščiui bulvės jo sode buvo tik botanikos retenybė ir dekoratyvinis augalas.

Piliečiai norėjo „kasdienės duonos“, o ne bulvių

Kirba klausimas, visgi kokia buvo didžioji priežastis, paskatinusi Friedrichą taip uoliai raginti žmones auginti bulves? Savo įsakymuose jis sako, kad jo kariams liktų daugiau grūdų, jei kaimo gyventojai valgytų bulves, o ne duoną – o tai, žinoma, būtų strateginis pranašumas, turint omenyje besikartojančius karus. Tačiau Friedrichas II taip pat suprato ir pripažino, kad, atsižvelgiant į svyruojantį javų derlių, bulvės yra tinkama kultūra mitybai suteikti platesnį pagrindą. Vertindamas grūdų pasėlių nesėkmes ir protingų ekonomistų patarimus, „Senasis Fritzas“ užsibrėžė sau užduotį įdiegti bulves šalyje.

Friedricho II kapo plokštė Sansusi rūmų terasoje Potsdame (gerbėjų atneštos bulvės ir gėlės)

Bulvių sodinimas daugiau nei prieš 90 metų buvo fiziškai sunkus darbas visai ūkininko šeimai. Bulviasodis netoli Karaliaučiaus 1930 metais

Egberto von Kobylinskio atkurtas bulvių kombainas. Toks modelis datuojamas 1842 m. ir tikriausiai buvo pagamintas apie 1888 m. Hohenheimo lauko įrangos gamykloje

Žingsnis po žingsnio buvo keičiami tradiciniai auginimo metodai ir kuriamos naujos žemės ūkio struktūros.

Daugelis XVIII amžiaus žmonių nebuvo įtikinti tokiais argumentais ir pradžioje nenorėjo priimti naujo maisto raciono. Jie buvo pripratę prie grūdų – „kasdienės duonos“, o bulvė savo skoniu ir paruošimu visiškai skyrėsi nuo įprasto maisto. Tikra tiesa, kad ankstesnės veislės ne visada buvo skanios, o skonis „griežtas ir laužo gerkle“. Galbūt tai buvo dėl solanino, toksino, kuris buvo rastas didesnėmis koncentracijomis kai kuriose to meto bulvių veislėse. Gydytojai taip pat skatino išankstinius nusistatymus prieš bulvės, nes manė, kad po žeme užaugusių gumbų vartojimas gali sukelti ligas.

Taigi bulvės Prūsijoje iš pradžių plito lėtai ir tik tam tikruose regionuose, nors taip vadinamajame Septynerių metų kare (1756–1763) bulvės tapo tikru proveržiu, kaip svarbiausias kareivių maistas. Tačiau vienas tragiškas įvykis iš esmės pakeitė situaciją: „per vieną dieną“ žmonės priėmė bulvę kaip maistą. Šis lūžio taškas buvo 1770–1772 metų niokojantis badas, ištūmęs pusę Europos į vargą dėl kelių blogų grūdų derlių. Regionuose, kuriuose bulvė buvo priimta, badmečiu ji tapo žmonių gelbėtoja. Šis laikotarpis taip pat įtikino bulvių skeptikus, nes nauda buvo įrodyta, o bulvių auginimas išaugo visoje Vidurio Europoje.

Įdomus faktas, kad 1778–1779 m. Prūsijos ir Austrijos karas dėl Bavarijos paveldėjimo (įpėdinystės) vadinamas „Bulvių karu“, nes abi kariuomenės labiau siaubė priešininkų bulvių pasėlius nei kariavo. Tai rodo šios maistinės kultūros svarbą. Nors karo esmė buvo tame, kad Friedrichas II sutrukdė Habsburgų ir imperatoriaus Juozapo II pastangoms iškeisti Belgiją į didelę Bavarijos dalį, o be Prūsijos įsikišimo Bavarija beveik neabejotinai būtų tapusi Austrijos dalimi. Prūsija į Austrijos paklusnumą Bavarijos ir Belgijos mainų projektui reagavo 1785 m. įkūrusi protestantų dominuojamą Kunigaikščių lygą.

Šiandien mes tiksliai nežinome, ar tai buvo tik Friedricho II pastangos, padėjusios bulvėms prasiveržti, ar tiesiog masinio bado patirtis. Bulvių auginimas buvo ypač patrauklus smulkiesiems ūkininkams ir vienadieniams darbininkams, nes maistingus gumbus galėjo sodinti be galvijų ir brangios įrangos. Tačiau paprastai jie apsiribojo bulvių auginimu savo daržuose. To meto tradicinė žemės ūkio sistema neleido bulvių auginti laukuose, nes trijų laukų ekonomika įpareigojo visus ūkininkus tam tikras

kultūras – pirmiausia javus – auginti nustatyta tvarka ir palikti dalį žemės pūdymui. Nelikdavo vietos naujoms kultūroms.

Friedrichas II suprato, kad būtina plataus bulvių paplitimo sąlyga – galimybė jas integruoti į ariamąją žemdirbystę. Tačiau tai nebuvo įmanoma be esminių nusistovėjusios žemės ūkio sistemos pokyčių, kurie prasidėjo tik paskutiniaisiais XVIII amžiaus dešimtmečiais. Pavyzdžiui, Prūsijoje pamažu buvo vykdomi atsiskyrimai – reforma, panaši į šiandieninę žemės konsolidaciją. Dėl to kiekvienas žemės savininkas gavo gretimą ariamą žemę ir dabar galėjo pats nuspręsti, ką jis nori auginti. Tuo pat metu žemės ūkyje plito ir kitos novatoriškos naujovės.

Didesnis derlius per sėjomainą

Taikant sėjomainą, be pūdymo, į lauką buvo integruoti nauji augalai – bulvės, burokėliai ir dobilai. Tokiu būdu buvo galima generuoti didesnę derlių „neišplovus“ dirvožemio. Bulvės, burokėliai ir dobilai taip pat galėjo būti naudojami galvijams šerti, tad didesnė gyvulininkystė davė daugiau organinių trąšų, o tai savo ruožtu didino dirvožemio derlingumą. Taigi bulvė prisidėjo prie intensyvesnės žemės ūkio ekonomikos.

Friedrichas II skatino žemės ūkio gamybos intensyvėjimą ne tik vien bulvėms palankiomis priemonėmis. Jis palaikė reformą ir didino Prūsijos naudingų žemių plotą nusausinant pelkėtą žemę bei dėjo daug pastangų, kad šalyje būtų auginamas ir šilkas, taip pat skatino naujų specialių žemės ūkio kultūrų, pavyzdžiui, žolelių, apynių, tabako, kmynų ir šafrano, auginimą, siekiant tapti nepriklausomiems nuo importo.

Friedricho II ir jo eros agrarinių reformatorių žemdirbystės politika padėjo pagrindą žemės ūkio modernizavimui. Tačiau savo valdymo laikotarpiu pasiekimais jis galėjo didžiuotis gan nuosaikiai – žemės ūkis sutvirtėjo tik praėjus dešimtmečiams po jo mirties. Didelis bulvių proveržis įvyko XIX amžiuje, kai ne tik ūkininkai šiais šakniavaisiais apšodino didesnes savo ariamosios žemės dalis. Net ir dideli dvarai, formavę žemės ūkį Prūsijoje, pradėjo domėtis bulvėmis. Ilgą laiką uždirbę gerus pinigus iš grūdų, gumbų ekonominį potencialą realizavo gan vėlai supratę, kad bulvės yra ne tik pigus pašaras galvijams, bet ir tapo parduodamos kaip žaliava krakmolo bei spirito gamybai.

Bulvių auginimo Prūsijoje sėkmę iliustruoja faktas, kad būtent šiame krašte buvo sukurta pirmoji bulvių kasamoji. Karaliaučiuje XIX a.

viduryje žemės ūkio įrangos išradėjas ir dizaineris Egbertas von Kobylinskis sugalvojo bulvių kasimo kombainą, kurio esminis veikimo principas išliko iki šių dienų. Teigiama, kad tai yra seniausias tokio pobūdžio žemdirbystės mechanizmas. Be to, von Kobylinskis pirmasis panaudojo sietinio (grotelinio) kombaino principą. Išradimas datuojamas 1842 m., o mechanizmas tikriausiai buvo pagamintas apie 1888 m. Hohenheimo laukininkystės įrangos gamykloje, vadovaujant nuomininkui Pauliui Grosui. Vėliau Prūsijoje buvo gaminami ir bulvių sodinimo kombainai, kuriuos, kaip ir kasimo, traukė arkliai.

Keptos bulvės su kumpiu

Kaip besvarstytume, vis dėlto reikia sutikti, jog bene svarbiausią vaidmenį Prūsijos žmonių fizinei gerovei atliko bulvės gumbas: jis maitino augančius XIX-XX amžiaus gyventojus ir pasirodė esąs ideali priemonė badui įveikti. Friedrichas II tikrai nusipelnė visų prūsų pagarbos, nes supratęs šį ryšį ir svariai prisidėjo prie bulvių plitimo. Apibendrintai kalbant apie naujovių Prūsijos žemės ūkyje diegimą ir skatinimą, tenka pripažinti, kad „Senasis Fritzas“ buvo kur kas daugiau nei tik „bulvių karalius“.

Senojo Fritzo“ receptas: Bulvės su varške ir sėmenų aliejumi

Sudedamosios dalys:

bulvės, linų sėmenų aliejus, kvarkas (tirštas rūgpienis) arba varškė, daržo žalumynai, druska ir pipirai.

Paruošimas.

- Kepkite norimą kiekį nuluptų bulvių apie 20–25 minutes.
- Įpilkite kvarkų ar varškės.
- Norimu kiekiu paskleiskite linų sėmenų aliejų ir pagardinkite druska bei pipirais.
- Patiekite su šviežiais daržo žalumynais.

Laikiausi siekio – pažinti savo kraštą

Diana STUNGURIENĖ

Šiauliai

E. Mažrimas, 2018 m. „Tauragės kurjerio“ archyvo nuotrauka

Edmundas Mažrimas (1954-11-18 / 2019-12-16) – Tauragės savivaldybės Kultūros paveldo tarnybos vadovas, ilgus metus dirbęs Tauragės kultūros centro Paveldo tarnybos vadovu, Tauragės garbės pilietis, istorikas, kraštotyrininkas, daugybės leidinių apie istorinę Tauragę autorius, ilgametis almanacho RAMBYNAS bendraautorius, pelnęs ne vieną svarų apdovanojimą. Žymiausias jų – 2014 m. įteiktas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medalis „Tarnaukite Lietuvai“ už visuomeniškai aktualią publicistiką.

1976 metais grįžęs į Tauragę, per gyvenimą Edmundas Mažrimas užsitarnavo Tauragės kultūros paveldo žinovo ir krašto istorinės praeities sergėtojo vardą.

2022 m. rugsėjo 11 d. Tauragės kultūros centro parodų salei buvo suteiktas Edmundo Mažrimo vardas, atidaryta paroda „Mes ir vėl susitikom. Edmundas iš bičiulių fotoaparatus objektyvų“, vyko pokalbių vakaras „Kartu su Edmundu“. Renginį organizavo Tauragės kultūros centro kultūros paveldo tarnyba. Svetlana Jašinskienė, atėjusi dirbti į Edmundo Mažrimo vietą, niekaip kitaip negalėjo išreikšti padėkos ir susižavėjimo Edmundo sukauptais archyvais ir nuveiktais

darbais, kaip tik prieinamais ir įmanomais būdais įamžinti jo Atminimą. Taip užgimė projektas „Edmundui Mažrimui atminti. (Ne) tolina praeitis“. Tai buvo pirmasis projekto renginys, būsimą dokumentinio filmo „Edmundas Mažrimas. Laikiasis siekis – pažinti savo kraštą“ užuomazga. Vėliau vyko filmavimai, buvo išklaustyti bemaž septyniolikos žmonių prisiminimai apie Edmundą Mažrimą. Visa tai, kas buvo išsakyta, niekaip negalėjo sutilpti į valandos filmą, todėl šiame straipsnyje bus parašyta ir tai, kas „liko už kadro“.

Iki šiol matau jo akis

Eugenijus Skipitis, žurnalistas, almanacho „Rambynas“ sudarytojas, susirinkusiesiems papasakojo savo pažinties su Edmundu Mažrimu istoriją. Tuomet, kai Tauragėje buvo įsteigtas laikraščio „Lietuvos žinios“ biuras, Eugenijus Skipitis buvo jo vadovas. Norėdamas leidinį padaryti patraukliu ir „kitokiu“, suorganizavo

„Žurnalistų barščius“, į kuriuos sukvietė Tauragės taip vadinamą elitą – kūrybingus, rašančius žmones. Be abejonės, tarp susirinkusiųjų buvo ir Edmundas Mažrimas – „nuo tos akimirkos ir sulipome vienas su kitu“. Eugenijus prisimena, kaip be išankstinio įspėjimo, tik paskambinęs telefonu, užsuko pas Edmundą į darbą ir buvo maloniai nustebintas, ant jo darbo stalo pamatęs išdėliotus „Lietuvos žinios“ numerius su jo, Eugenijaus, straipsniais. Laikraštis gyvavo neilgai, greit užgeso. E. Skipitis „persikėlė“ į „Tauragės kurjerį“. Spaudos rėmimo fondui parašius projektą „Praeities vaivorykštė“, sėkmingai ir produktyviai bendradarbiavo su Edmundu, kuris atlikdavo tą patį „juodžiausią“ projekto darbą – Eugenijaus pasiūlytomis temomis rašė straipsnius. Edmundo niekada nereikėjo prašyti, įkalbinėti – „rašymas ir istorijos sklaida buvo tiesiog iki kaulų smegenų įaugę į jį“, sukauptomis žiniomis dalijosi noriai ir plačiai.

2004 m. pradėjus leisti almanachą „Rambynas“, Edmundas Mažrimas sėkmingai bendradarbiavo

E. Mažrimo paveikslas „Pusryčiai ant betono“. Iš kairės G. Urmonaitė, D. Stungurienė, Sv. Jašinskienė, G. Stungurys, 2021 m. Studijos Gin-Dia archyvo nuotrauka

žurnale visus tuos metus, iki iškeliauo į Anapilį. E. Skipičio nuomone, Edmundo straipsniai išsiskyrė mokėjimu lengvai išdėstyti temą, istoriją perteikti paprastų žmonių kalba ir žvilgsniu. Paskutinis jųjų susitikimas įvyko ligoninėje, vos kelios dienos iki išėjimo. Edmundas žadėjo atvažiuoti su žmona į Rambyną, tikėjosi parašyti žadėtąjį straipsnį. Deja, Likimas gyvenimo vagą pasuko kita linkme...

Eugenijus pripažįsta, kad ši pažintis, draugystė ir bendradarbiavimas su Edmundu Mažrimu paliko gilų pėdsaką jo gyvenime; iki šiol jaučia draugo „petį, delną, mato jo akis ir savo širdyje saugo jo atminimą“.

Jam būtų sukakę 68...

Taip Tauragės kultūros centro režisierė Genovaitė Urmonaitė pradėjo vakarą (2021-11-18), skirtą Edmundui Mažrimui. Jo gimimo dieną tauragiškiams buvo parodytas spektaklis „Gudri našlė“, kuriame buvo galima pamatyti Edmundo kurtas dekoracijas: malūną, vežimą, kėdutes.

Pakviestas ir paskatintas dailininko Aleksandro Fadino, teatre Edmundas „užsibuvo“ visam likusiam gyvenimui. Piešė, kalė, dažė ir vaidino... Nuo 1979 m. jis sukūrė dekoracijas 27-iems A. Naraškevičiaus ir G. Urmonaitės režisuotiems spektakliams, kurie buvo suvaidinti 348 kartus. Taigi, Edmundo dekoracijas pamatė tūkstančiai žmonių.

Režisierė Genovaitė Urmonaitė dalijasi prisiminimais: „Daug medžio, daug PVA klijų, daug dažų, daug kultūros namų rūsyje reikia vietos, daug teptukų ir dar visko, kas paskui turės būti sutalpinta į sunkvežimį... kiek bemiegių naktų prasėdėta nemirtingos trijulės – Genovaitės, Antano [Naraškevičiaus] ir Edmundo – kalbantis, ko trūksta, ko reikia ir, svarbiausia, – iš kur gauti. Tais tikrai nelengvais laikais parduotuvėse nieko nėra, bet turim gamyklų, fabrikų, ieškom draugų...“

Nuoširdi trijulės draugystė išliko užfiksuota „amžiams“ Edmundo Mažrimo paveiksle „Pusryčiai ant betono“: „2019 m. pabaigoje, likus vos savaitei iki Edmundo išėjimo, lankiau jį ligoninėje. Kalbėjomės visą valandą, nusifotografavome ir sutarėme, kad paveikslas „Pusryčiai ant betono“ dar kabės Liaudies teatro kabinete jo geriausio draugo Algirdo Remeikio sutvarkytas“ (ištraukos iš knygos G. Urmonaitė. „Ačiū. Tauragės Liaudies teatrui – 60“, psl. 23–25).

Režisierės G. Urmonaitės prisiminimai gilūs, nuoširdžiai atviri, jaudinantys: per anksti Edmundas paliko šį pasaulį, „nespėjau užbaigti Jo, Edmundo Mažrimo gyvenimo mokyklos...“

Išmokė pažinti medį

Tauragės gaisrininkų asociacijos vadovas, muziejaus įkūrėjas, atsargos pulkininkas leitenantas Vladas Liekis su Edmundu Mažrimu susipažino 1974-ais. Džiaugiasi, kad pažintis ir užsimezgusi draugystė peraugo į bendrą veiklą – Tauragės krašte pastatyta dešimt ugniagesių globėjo Florijono stulpų. Įdomiausia tai, kad tose vietose, kur buvo „iškeltas“ Florijonas, nebekyla gaisrai – galite tuo tikėti, galite netikėti. Vlado įkurtame gaisrininkų amunicijos muziejuje vietą rado ir Edmundo rinkta degtukų etikečių kolekcija, čia galima pamatyti ir Edmundo sukurtas emblemas, vėliavas.

Ypatingai Vladas dėkingas Edmundui, kad išmokė kitaip pažvelgti į medį, kuris jam anksčiau buvo tik malka. Edmundo dėka suprato, kad skulptoriaus rankose medis virsta meno kūrinium. Taip prasidėjo Florijonų atgimimo istorija. Dabar jau Vladas ažuolo nepjausto į malkas, supranta jo vertę – tegul iš jo gims dar viena skulptūra, kad ir drožėjų plenere.

Vinilinių plokštelių terapija

Melomano Edmundo Mažrimo plokštelių kolekcija, rinkta visą gyvenimą, žmonos Alos rūpesčiu „persikėlė“ į Tauragės radijo centrą. Kolekcijos vertė, anot radijo vadovo Valdo Latožos, neįkainojama – ne pinigine prasme, ji brangi kaip atminimas apie garbų žmogų, bičiulį Edmundą Mažrimą, su kuriuo Valdas buvo pažįstamas gerą dešimtmetį ir išsaugojo pačius šilčiausius prisiminimus. „Edmundo Mažrimo vinilinių plokštelių terapija – kiekvienas norintis galės ateiti į radijo centrą ir klausytis kolekcijos įrašų, – tokia svajonė kirba Valdo galvoje, – patefonas, arbatos puodelis ir muzika...“

2022 m. balandžio 30 d. Tauragės kultūros centre įvyko baigiamasis projekto „(Ne)tolima praeitis“ renginys – dokumentinio filmo „Edmundas Mažrimas. Laikiasis siekis – pažinti savo kraštą“ premjera. „Sunku kalbėti, užgulė prisiminimų audra“, – tokiais žodžiais po premjeros prabilo Tauragės kultūros centro direktorius Virginijus Bartušis.

Įspūdžiai, patirti pažiūrėjus filmą, nugulė žmonos Alos užrašuose Facebook'e. Norisi juos išsaugoti, kad nepaskęstų ir neužsimirštų tinklaraščio platybėse, tai jau istorija.

Prisiminimai neblėsta

Gegužės pirmosios dienos šiais, 2022 me-

Priekyje režisierius A. Naraškevičius, su Florijonais E. Mažrimas, iš kairės V. Petraitis, Vl. Liekis, Tauragės kultūros centro archyvo nuotrauka

tais, tapo įsimintinos ir šiltos ne vien dėl to, kad pavasaris vis įsismarkauja ir dienos šiltėja, pradeda žydėti sodai ir viskas, rodos, atgyja, prisikelia naujam gyvenimui. Toks prisikėlimas įvyko neseniai kita prasme – mane ir mano šeimą pasiekė dokumentinis filmas apie vyrą, tėvą, senelį Edmundą Mažrimą, apie jo darbus, visuomeninę ir profesinę veiklą, apie jo plataus diapazono meninę kūrybą.

Dokumentinį filmą sukurti mintis kilo Svetlanai Jašinskienei, kuri po Edmundo mirties pradėjo dirbti Tauragės Kultūros centro Kultūros paveldo tarnybos vadove. Labai gaila, kad ši darbšti, nuoširdi specialistė jau perėjo į kitą darbą ir išvyko iš Tauragės. Ji ir buvo projekto autorė, Edmundo įamžinimo Tauragėje iniciatorė. Jos pastangų dėka, pritariant ir palaikant idėjas Tauragės Kultūros centro direktoriui Virginijui Bartušui, Kultūros rūmų parodų salė buvo pavadinta Edmundo Mažrimo vardu, įvyko jos gražus atidarymo ceremonias, o štai dabar – ir valandos trukmės dokumentinis filmas „Laikiausi siekio – pažinti savo kraštą“.

V. Latoža, A. Mažrimienė, 2021

O kur dar Svetlanos darbas su labai gausiu Edmundo archyvu. Labai daug nuoširdaus ir sunkaus triūso įdėta, jautrumo ir širdies parodyta.

Dokumentinį filmą sukūrė šiauliškiai menininkai Diana ir Gintautas Stunguriai, studijos GIN–DIA įkūrėjai ir savininkai, sukūrę jau turbūt per dešimtį reikšmingų dokumentinių filmų apie Mažąją Lietuvą, apie Šiaulių menininkus, apie neregijų pasaulį ir kt. Žiūrint filmą, tenka stebėtis, kiek daug darbo turėjo įdėti jo kūrėjai, kiek daug pašnekovų pakalbinta, kiek valandų prifilmuota, kiek nuotraukų ir įvairių faktų pririnka. O juk viską reikėjo sudėlioti, sumontuoti, atrinkti, sukomponuoti, suredaguoti. Belieka džiaugtis, kad šis darbas kūrėjams Dianai ir Gintautui tikrai pavyko. Filmą įdomus, jame daug įdomių pasakojimų, daug faktų apie Edmundą ir jo nuveiktus didžiulius darbus, parašytas knygas, nutapytus paveikslus, parengtas scenografijas, sukurtus ekslibrisus ir emblemas, suvaidintus vaidmenis teatre, atliktus žygius, plaukimus valtimis upėmis su vaikais ir draugais.

Dėkui Jums, kūrėjai, kad taip subtiliai įsigilino ir sukūrėte ilgaamžį paminklą Edmundui.

Labai džiugu buvo klausytis ir matyti filme kalbančius ir prisiminimus besidalijančius Edmundo draugus, kolegas, bendraminčius. Spėta užfiksuoti ir į amžinybę jau iškeliausią Joną Liorančą. Ir kaip gerai, kad spėta! Malonu buvo klausytis ir jo, ir kitų filmo pasakotojų – Eugenijaus Šalčio, Romualdo Vaitkaus, Genovaitės Urmonaitės, Algirdo Remeikio, Vido Narbuto, Zenono Komskio, Valdo Latožos, pačios projekto autorės Svetlanos Jašinskiienės, Viktoro Kovšovo, Albino Batavičiaus, Virginijaus Bartušio, Vlado Liekio, Edmundo brolio Aloyzo, vaikystės draugo Arvydo Popkio ir kitų. Berods, apie 17 žmonių filme pakalbinta.

Filmas apie Edmundą vėl atgaivino prisiminimus apie jį, nors tie prisiminimai mano širdy niekada neblėsta ir neblės, bet labai gera žinoti, kad Edmundą prisimena ir gerbia bičiuliai ir bendradarbiai. Dar kartą dėkoju už Edmundo atminimo įamžinimą Svetlanai Jašinskienei, Gintautui ir Dianai Stunguriams, visiems filmo autoriams, nes be jūsų – prisiminimais besidalijančių – nebūtų šio filmo arba jis nebūtų toks šiltas, prasmingas ir įdomus, turintis didelę išliekamąją vertę.

Visos šeimos vardu, Ala Mažrimienė, 2021-05-09

Mažrimo sukurta emblema, 2022 m. Tauragės kultūros centro archyvo nuotrauka

Iš kairės: A. Naraškevičius, J. Liorančas, E. Mažrimas, Tauragės kultūros centro archyvo nuotrauka

*

Veidaknygės platybėse savo mintis surašė pedagogas, žurnalistas, kultūros ir visuomenės veikėjas Eugenijus Šaltis: „Šeštadienį (2022 m. balandžio 30 d.) Tauragės kultūros centre pristatytas dokumentinis filmas apie Tauragės garbės pilietį, paveldosaugininką, publicistą, dailininką Edmundą MAŽRIMĄ „Laikiausi siekio – pažinti savo kraštą“. Vienos valandos filme savo prisiminimais dalijosi Edmundo žmona, draugai, bendradarbiai, kolegos. Dokumentinis filmo premjera padarė tikrai gerą įspūdį, o projekto sumanytoja, autorė ir vykdytoja Svetlana Jašinskienė, filmo autoriai Diana ir Gintautas Stunguriai yra verti pagarbos. Reikia tikėtis (ir manau, jog tai net būtina), kad su filmu galės susipažinti, jį pažiūrėti ar įsigyti visi to norintys žmonės.“

Talentingas renginių vedėjas Eugenijus Šaltis „tapo“ ir filmo vedliu, savo mintimis, komentarais jis papildė visas neužbaigtas mintis. Blieka prisidėti prie Alos Mažrimienės parašytos padėkos: „Ačiū, gerbiamas Eugenijau [Šalti], už tokią išsamią informaciją apie Edmundo veiklą. Tik tikras draugas tiek gali žinoti, kadangi abu bendraminčiai ir, liaudiškai sakant, išmislinčiai. Dėkoju už geranoriškumą ir nuoširdumą.“

Filmo nuoroda: <https://www.kinofondas.lt/filmas/edmundas-mazrimas-laikiausi-siekio-pazinti-savo-krasta/>

Filmas sukurtas įgyvendinant Lietuvos kultūros tarybos ir Tauragės rajono savivaldybės finansuotą projektą.

Jam viskas buvo gyva

Jonas Liorančas visų, atėjusių pagerbti Edmundą Mažrimą, pasisakymus pajuto tarsi galingą prisiminimų mozaiką, kurioje vietoj spalvų liejasi jausmai. Prisimindamas Edmundą – taip draugiškai namuose buvo vadinamas Edmundas Mažrimas – jis negali neakcentuoti pagrindinių, kertinių jo savybių. Pati stipriausia Edmundo sritis, be abejo, buvo kraštotyra, šio krašto istorijos tyrinėjimas. Tačiau su istorijos tyrinėjimu dažnai iškyla problema – keičiantis laikams, kyla noras ją pakoreguoti,

truputį pakreipti, nutylėti, painterpretuoti... Tačiau Edmundas niekada to nedarė, jis liko ištikimas istorinei Tiesai – kol neišsiaiškindavo iki galo, sustabdydavo, užlaikydavo surinktą medžiagą, kad subręstų. Ir tik galutinai įsitikinęs, viską pasvėręs, viešindavo. Istorija dažnai „pakoreguojama“ pagal šiandien esančius norus ir požiūrius. Tačiau tai jau ne istorija, o politika, nukreipta į praeitį. Edmundas buvo ne politikas, o istorikas – didžiausia pagarba jam, kad niekada nenusižengė savo principams. Jis paliko Tauragei neįkainojamus archyvus.

Ir dar vienas bruožas, kuris suartino šiuos du vyrus: Edmundas niekada nelindo į kito žmogaus vidų, bet tuo pat metu brangino ir savo gyvenimą, ir į save per daug nieko neįsileido. Buvo taktiškas, korektiškas ir garbingas vyras.

*

P. S. Jonas Liorančas (1941-2021), sąjūdžio iniciatyvinės grupės Tauragėje įkūrėjas, Tauragės garbės pilietis, kultūrininkas, vienas pirmųjų Tauragės liaudies teatro artistų, 15 metų išdirbęs su Edmundu Mažrimu viename kabinete, buvo vienas iš paskutiniųjų, kurį 2021 m. lapkritį kalbinome filmavimo metu. Šis straipsnis skirtas Edmundui Mažrimui, tačiau paskutinėmis eilutėmis norisi prisiminti ir pagerbti ne mažiau nusipelnusį Tauragės kraštui Joną Liorančą. Jo išėjimas į Anapilį buvo netikėtas, bent jau mums, Studijos Gin-Dia nariams, – dar nė nepradėję montavimo darbų, sulaukėme liūdnos žinutės...

*

Tesiils gimtoje žemelėje mirtingieji kūnai, o nemirtingos sielos tesaugo mylimą Tauragę, kurios kultūrai, švietimui ir gražinimui buvo atiduotas Gyvenimas. Nė kiek neabejojame, kad susitiko artimi draugai Dangaus platybėse iš Pilies rūmų iškeliavę į Anapilį. Šypsosi į ūsą, stebėdami miestelėnus, skubančius, susirūpinusius, paskendusius kasdienybės rutinoje.

Pakelkite akis į dangų ir išraiškinguose debesų kontūruose pamatysite Juos... Antaną Naraškevičių, Edmundą Mažrimą, Joną Liorančą... – jie su mumis, jie šalia, kol jų darbai ir siekiai gyvi mūsų širdyse.

Zusammenfassung

Im Jahr 2018 wurde eine bislang unbekannte Grabstätte von Keleriškiai, die vom Schalauer-Stamm hinterlassen wurde, aufgedeckt. Neben einem Bauernhof auf einer Weide versteckten sich unter der Grundsicht edle Gegenstände wie Broschen, Belag einer Schwertscheide, Ringe u.a., die mit dem 8.-15. Jh. datiert werden. Der Fundort wurde in das Register von Kulturwerten eingetragen. Im Aufsatz **„Die von den Schalauern hinterlassene Grabstätte von Keleriškiai“** beschreibt der Archäologe **Darius Kiniulis** aus Tauragė die Funde und zieht einen Vergleich mit anderen Grabstätten von Schalauern. Der Historiker V. Almonaitis beschreibt in seinem Aufsatz **„Burgberge von Nord-Schalauen“**.

In Klaipėda leben und schaffen viele begabte Künstler, unter ihnen ist der talentierte Bildhauer Algirdas Bosas zu nennen. Diesen Bildhauer der älteren Generation, für dessen Schaffen die moderne, dem Kubismus typische Plastik eigen ist, präsentiert in seinem Aufsatz **„Algirdas Bosas – Schöpfer der modernen Skulptur“** der Autor P. Šmitas. Das Schaffen des Bildhauers A. Bosas konzentriert sich auf der Kleinskulptur: kreative Experimente, Medaillen für verdiente Kultur- und Schriftschaffende sowie Gesellschaftsmitglieder. Mehrere dekorative Skulpturen schmücken nicht nur Klaipėda, sondern auch viele andere Städte in Litauen und im Ausland. Im Aufsatz wird nur ein Teil seiner Werke erwähnt. Der Bildhauer wurde 2001 für seine schöpferischen Leistungen mit dem goldenen Abzeichen des litauischen Künstlerverbandes ausgezeichnet. Für seine Verdienste für Kultur

und Kunst wurde er 2011 mit dem staatlichen Kultur- und Kunstpreis geehrt, und 2018 wurde ihm der Kulturmagistergrad der Stadt Klaipėda und ein Ring mit Diamanten verliehen.

Der Historiker V. Almonaitis beschreibt in seinem Aufsatz **„Burgberge von Nord-Schalauen. Teil 2. Der Burgberg von Vartūliškiai, auch Heilberg genannt“** kurz die Geschichte des Dorfes Vartūliškiai (Bezirk Pagėgiai, Gemeinde Vilkyškiai) von der Mitte des 16. Jh. bis zum Anfang des 21. Jh. Der Hauptteil des Aufsatzes ist der ausführlichen Präsentation des Burgberges von Vartūliškiai gewidmet. Hier werden seine Wehranlagen beschrieben, die Forscher des Burgberges vorgestellt, auch die Angaben zur möglichen Entstehungsdatierung angeführt. Viel Aufmerksamkeit widmet der Autor dem mythologischen Wert des Denkmals und es werden hier noch einmal die von Jonas Remeika zum Druck vorbereiteten und 1938 veröffentlichten Sagen über den Burgberg dem Leser dargeboten. Der Aufsatz wird mit alten Zeichnungen und Archivfotos illustriert.

Im Aufsatz **„Die Flüge von Graf Zeppelin durch den westlitauischen Himmel“** beschreibt **Egidijus Bacevičius** die fünf Flüge des Luftfahrzeuges D-LZ 127 Graf Zeppelin durch den westlitauischen Himmel. Diese Flüge wurden auf Fotos und in zeitgenössischen Erinnerungen festgehalten. Während der Weltfahrt startete das Luftschiff am 2. August 1929 in Königsberg, flog über Tilsit, über die Weiten Sibiriens in den fernen Osten und dann nach Nordamerika. Am

24. September 1930 flog das Luftschiff bei seiner Ostsee-Fahrt-Route der Kurischen Nehrung entlang, machte einen Bogen an der litauischen Ostseeküste, verweilte etwas über Klaipėda, dann setzte seinen Flug nach Tallinn und Helsinki und kehrte nach Friedrichshaven zurück. Der vierte Besuch fand im Juli 1931 statt: Auf dem Flug ins Nordpolargebiet überquerte das Luftschiff am 24. Juli um 8.35 Uhr sowie auch auf dem Rückflug am 30. Juli kurz nach dem Mittag den Himmel über Klaipėda.

Fast vier Jahre lang wurde in der südlichen Ostseeregion und im Regionalpark Rambynas das Projekt des Iterreg-Programms durchgeführt: Über die Ziele und abschließende Durchführungsschritte von diesem Projekt in Litauen schreibt **Juozas Vercinkevičius** in seinem Aufsatz „Projekt „Gutshöfe der südlichen Ostseeregion“ (IV)“. Das zusammen mit den Partnern in der gesamten südlichen Ostseeregion in den Jahren 2018–2022 von der Direktion des Regionalparks Rambynas durchgeführte Projekt „Gutshöfe der südlichen Ostseeregion“ ist abgeschlossen. Eine konsequente Finanzierung der Projektaktivitäten in einer längeren Zeitperiode erlaubt es uns, nicht nur lokale, sondern auch internationale Bedeutung von diesem Projekt besser zu verstehen.

Der Autor **Anatolijus Jakimovas** erzählt in seinem Aufsatz „**Wie Friedrich II. den Titel des „Kartoffelkönigs“ bekam**“ die Geschichte darüber, wie die Kartoffeln nach Preußen kamen. Dank Bemühungen und List des Königs Friedrich II. begann die Kartoffel um das Jahr 1748 ihre Reise aus dem Land Brandenburg in das Königsreich Preußen und wurde hier als Teil der Ernährungskultur besonders beliebt.

Die Autorin **Diana Stungurienė** bietet den Lesern in ihrem Aufsatz „**Ich hielt an meinem Bestreben, das eigene Land kennen zu lernen**“ noch einmal den Lebensweg und die Tätigkeit von Edmundas Mažrimas (1954–2019) – dem Leiter des Amtes für Kulturerbe bei der Stadtverwaltung von Tauragė, Ehrenbürger der Stadt Tauragė, Historiker, Landeserkunder, Autor von zahlreichen Büchern über das historische Tauragė, langjährigem Co-Autor der Zeitschrift „Rambynas“ – und die neuesten Initiativen zu seinem Andenken. Edmundas Mažrimas kehrte 1976 nach seinem Studium in Klaipėda nach Tauragė zurück und verdiente hier für seine aufrichtige lebenslange Arbeit und aktive Tätigkeit den Ruf des Kenners von Kulturerbe in Tauragė und des Schützers von lokaler historischer Vergangenheit.

Į vokiečių kalbą vertė Justina Daunorienė

Abstract

In 2018, a previously unknown Keleriškiai burial site, left by the Skalvians, was discovered. Next to a farmer's homestead, under the ground in a pasture, a number of ornate items from the 8th to the 15th centuries were found: brooches, a lining of a word scabbard, rings, etc. The place has been already included in the Register of Cultural Valuables. The article titled **Keleriškiai Burial Site Left by the Skalvians** by **Darius Kiniulis**, an archaeologist from Tauragė, describes the findings and compares them with other burial sites of the Skalvians.

A number of gifted artists live and work in the City of Klaipėda, talented sculptor Algirdas Bosas being one of them. A representative of an older generation of sculptors, who in his work is guided by modern artistic plastic characteristics typical to Cubism, is presented by author **P. Šmitas** in his article titled **Algirdas Bosas, Creator of Modern Sculpture**. The areas of interest of sculptor A. Bosas, among others, include minor sculpture, e.g., creative experiments, medals for cultural, literary and public figures. A whole series of decorative sculptures by A. Bosas decorate not only Klaipėda but other Lithuanian cities and other countries as well. The article mentions only a small part of his pieces of art. In 2001, the sculptor was awarded the golden badge of a member of the Lithuanian Union of Artists for his achievements. For his merits to Lithuanian culture and art, A. Bosas was awarded the Lithuanian Government Culture and Art Award in 2011, and in 2018 he was awarded a Master's degree in the culture

of the City of Klaipėda and a gold ring with a diamond.

In his article titled **Hillforts in Northern Scalovia. Part II. Vartūliškiai Hillfort aka Šventkalnis (Holy Mound)**, **V. Almonaitis** briefly tells the history of the Village of Vartūliškiai (Vilkyškiai Regional Municipality of Pagėgiai Municipality) from the mid-16th century to the early 21st century. The main part of the text is devoted to a comprehensive presentation of Vartūliškiai Hillfort. Its defensive fortifications are described, the researchers of the hillfort are named, and information about possible related dates is provided. A lot of attention is paid to the mythological value of the monument. The legends about the hillfort written down by researcher Jonas Remeika and published in the 1938 edition are repeatedly published in this article illustrated with old drawings and archival photos.

In his article **Graf Zeppelin's Flights in the Sky of Western Lithuania**, **Egidijus Bacevičius** describes how the aircraft D-LZ 127 Graf Zeppelin flew five times in the sky of Western Lithuania. These flights were perpetuated in photographs and memories of contemporaries. In 1929, a demonstration flight around the world (Weltfahrt) took place, and on the 2nd of August, the aircraft took off from Königsberg and flew over Tilsit, then through the expanses of the Russian Siberia to the Far East and further to North America. On September 24, 1930, the aircraft, while performing a Flight around the

Baltic Sea (Ostsee Fahrt Route), flew along the Curonian Spit, circled the border of Lithuania, stayed a bit longer over Klaipėda, and continued its journey to Tallinn, Helsinki and then returned to Friedrichshagen. The fourth visit took place in July of 1931, when the aircraft, while being on its way towards the Arctic Ocean (ins Nordpolargebiet), was present over Klaipėda on the 24th of July at 8:35 in the morning, and later on its way back from the expedition sometime after noon on the 30th of July.

In his article titled **Southern Baltic Manors (IV) Project**, Juozas Vercinkevičius writes about the aspirations of the Interreg program project carried out for four years in the South Baltic region and the Rambynas Regional Park and its final activities in Lithuania. The Southern Baltic Manors Project implemented by the Directorate of the Rambynas Regional Park together with its partners in 2018-2022 in the entire South Baltic region has reached the finish line. The consistent recording of the project activities in time allows for a broader understanding of not only the local but also the international significance of this project.

In his article **How Frederick II Got the Title of the Potato King**, Anatolijus Jakimovas tells the story of the introduction of the potato in Prussia. The author tells how around 1748, thanks to the efforts and tricks of King Friedrich II, the potato began its journey from the land of Brandenburg through the Kingdom of Prussia and was popularized as a food crop.

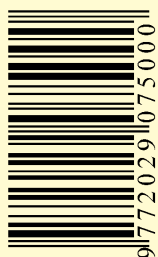
In her article titled **I Followed My Ambition to Know My Land**, Diana Stungurienė once again reminds the readers about Edmundas Mažrimas (1954–2019), the life and activities of the Head of the Cultural Heritage Service of Tauragė Municipality, an honorary citizen-historian of Tauragė, a researcher of the region's history, the author of numerous publications about the historical Tauragė and a co-author of the long-standing almanack Rambynas, and refers to the most recent initiatives on preserving his memory. Edmundas Mažrimas, who after his studies in Klaipėda returned to Tauragė in 1976, earned the title of an expert on Tauragė's cultural heritage and a guardian of the region's historical past for his sincere work and activities during his entire life.

Į anglų kalbą vertė UAB „Mažas pasaulis“

2022 m. birželio 27 d. Tilžėje (Sovetske) nuo namo, kuriame prieškariu gyveno lietuvių rašytojas, filosofas ir publicistas Vydūnas (1868-1953), buvo nuimta jo atminimui skirta lenta. Rusijos agresijos Ukrainoje kontekste toks Kaliningrado srities ir Sovetsko miesto valdžios funkcionierių sprendimas nestebina. Skulptoriaus Antano žukausko sukurtas bareljefas buvo atidengtas 1989 m. gegužės 20 d. Atminimo lentoje rusų ir lietuvių kalbomis praeiviui priminta: „Šiame name 1933-1944 metais gyveno išymus lietuvių rašytojas, filosofas, visuomenės veikėjas Vydūnas“. E. Skipičio nuotrauka

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 1,8 tūkst. eurų suma remia „Rambyno“ parengimo spaudai ir spaudos darbus, taip pat p. 2–29, p. 48–60 esančių straipsnių parengimą.

© Rambynas, 2022. ISSN 2029-0756 Rengėjas (leidėjas): Pagėgių krašto draugija „Sandūra“, įm. k. 178054566, a. s. LT327300010097269819 Swedbank, AB, kodas 73000. Adresas: Mokyklos g. 13, Rukų k., LT-99302, Pagėgių savivaldybė, tel./faks. 8 441 41834. Apimtis 8 sp. l. Tiražas 500 egz. Leidžiamas du kartus per metus. Vyr. redaktorė Diana Milašauskienė, el. p. sandura6@gmail.com, dizainerė-maketuotoja Kristina Kazlauskienė, kalbos redaktorė Jolanta Kasiliauskienė. Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25c, Vilnius, LT-03153, Lietuva.

Visa medžiaga (rašiniai), pateikta žurnale „Rambynas“, yra Pagėgių krašto draugijos „Sandūra“ nuosavybė. Žurnalo straipsnius kopijuojant ir platinant būtina nuoroda. Redakcijos nuomonė gali nesutapti su autorių nuomone.